

2010

Handledning till Storyline

Husspanarna

Om arkitektur, bebyggelse & byggnadsminnen i Norrbotten

Norrbottens museum

Annika Josbrant, museipedagog

Sanna Ranweg, storylinekonsult

Henrik Ygge, projektledare

Norrbottens
museum

Detta material handlar om arkitektur, bebyggelse och byggnadsminnen i Norrbotten. Materialet är finansierat av Länsstyrelsen i Norrbottens län och Norrbottens museum.

Handledningen är framtagen i form av en Storyline. Mer om den pedagogiska metoden hittar du också på Norrbottens museums webbsida. Denna handledning finns att ladda ner i pdf-format från webbsidan:

www.norrbottensmuseum.se

Vi som arbetat med projektet är:

Annika Josbrant, museipedagog, Norrbottens museum
Sanna Ranweg, storylinekonsult
Henrik Ygge, chef publika avdelningen, Norrbottens museum
Bebyggelseantikvarier vid Norrbottens museum

För mer information, kontakta:

Annika Josbrant, museipedagog, Norrbottens museum, tel: 0920-243549
annika.josbrant@nll.se
Ida Renlund, museipedagog, Norrbottens museum, tel: 0920-243511
ida.renlund@nll.se

Innehållsförteckning

Husspanarna –Handledning		1
Bakgrund		1
Husspanarna – arbetets gång		3
Mål och syfte		3
Innan arbetet startar		3
Inledning		4
1. Husspanarna		5
2. Staden		6
3. Vad är det som pågår?		7
4. Byggnaderna		8
5. Riva, flytta eller bevara?		9
6. Vår tids byggnadsminnen		9
7. Expertmöte		11
8. Avslutning		11
9. Utvärdering		12
Bilagor		
Bilaga 1	Så skapas en karaktär	13
Bilaga 2:1-2	Karaktärsmatris	14
Bilaga 3:1-2	Vad är ett byggnadsminne?	15
Bilaga 4	Vem ansvarar för byggnadsminnen?	16
Bilaga 5:1-2	Ur Läroplan	19
Bilaga 6:1-3	Litteraturlista och hemsidor	21
Bilaga 7	Byggnadsminnen i Norrbotten	
Bilaga 7:1	Arvidsjaur, Lappstaden	25
Bilaga 7:2	Arvidsjaur, Nils Johan Larssons dalplats i Moskosel	26
Bilaga 7:3	Arvidsjaur, Hängengården i Glommersträsk	27
Bilaga 7:4	Arvidsjaur, Torpet i granberget	29

LÄRARHANDLEDNING - HUSSPANARNA

Bilaga 7:5	Boden, Laxholmens fiskeplats i Edefors	30
Bilaga 7:6	Boden, Sommarstuga i Vittjärv	31
Bilaga 7:7	Boden, F d ålderdomshemmet i Harads	32
Bilaga 7:8	Boden, Stationshuset	33
Bilaga 7:9	Boden, Artilleriregementet A8	34
Bilaga 7:10	Haparanda, Forslundsgården i Nedre Vojakkala	35
Bilaga 7:11	Haparanda, Stationshuset	36
Bilaga 7:12	Jokkmokk, Bio Norden	37
Bilaga 7:13	Jokkmokk, Porjus kraftstation	38
Bilaga 7:14	Jokkmokk, Vaisaluokta gamla kyrkkåta	39
Bilaga 7:15	Jokkmokk, Bomyrberget i Vuollerim	40
Bilaga 7:16	Kalix, Englundsgården	41
Bilaga 7:17	Kiruna, Hjalmar Lundbomsgården	42
Bilaga 7:18	Kiruna Stadshus	43
Bilaga 7:19	Kiruna, Hyresfastigheten Jerusalem	44
Bilaga 7:20	Kiruna, Stationshuset	45
Bilaga 7:21	Luleå, Bergströmska gården	46
Bilaga 7:22	Luleå, Massamagasinen i Karlshäll	47
Bilaga 7:23	Luleå, Vita Duvan	48
Bilaga 7:24	Luleå, Pontusbadet	49
Bilaga 7:25	Piteå, Rådhuset	50
Bilaga 7: 26	Piteå, Jävre turiststation	51
Bilaga 7:27	Älvsbyn, Jägmästarkontoret	52
Bilaga 7:28	Överkalix, Martingården i Nybyn	53
Bilaga 7:29	Överkalix, Rikti-Dokkas nybygge	54
Bilaga 7:30	Övertorneå, Biografen Röda Kvarn	55
Bilaga 8	Adress till bildspel, pdf	56
Bilaga 9	Lokal pedagogisk planering	57
Bilaga 10	Biografikort, Kopieringsunderlag	58
Bilaga 11	Planeringsschema, matris	59-67

Husspanarna –Handledning

En storyline om
arkitektur, bebyggelse och byggnadsminnen i Norrbotten.
För år 4-6.
Senast uppdaterad 2010-10-07

Bakgrund

Hur ser vår närmiljö ut egentligen? Vi vistas i miljön dagligen och trots det är det inte alltid vi reflekterar över hur det verkligen ser ut eller varför det ser ut som det gör. Vem beslutar om hur bebyggelsen runt omkring oss ska se ut? Hur vill vi att det ska se ut och vilka byggnader ska finnas? Vad är fint eller vad är fult? Vad ska vi ha de olika byggnaderna till? Vilka byggnader är värda att spara till eftervärlden och i vilket syfte? Ja, frågorna är många och intressanta.

Begreppen arkitektur, bebyggelse och byggnadsminnen är traditionellt inte något som skolan arbetar med. Däremot är byggnader och utformningen av vår utemiljö något som påverkar oss alla i samhället, eftersom vi dagligen vistas mitt i det. Kanske utan att vara medvetna om hur mycket den fysiska miljön påverkar oss via alla sinnen. Byggnader är ett materialiserande av människors kultur, ett lands identitet och därför intressant ur många synvinklar.

Norrbottens museum har under ett antal år arbetat med pedagogisk verksamhet kring dessa frågor. Utgångspunkten har varit att inspirera lärare till att använda sig av den byggda miljön som kunskapskälla och som lärande rum. Genom utställningar, lektioner och pedagogiska handledningar vill Norrbottens museum vara ett stöd i att utveckla ämnen, redskap och förmågor för ett framtida engagemang för vårt gemensamma rum.

Barn och unga har många gånger en unik kunskap om sin egen närmiljö och om hur de använder sig av och lever i den. Men, det är endast undantagsvis som vår närmiljö uppmärksammas och vi tar sällan hjälp av unga för att få veta hur de själva skulle vilja ha det. Frågan är hur vår offentliga miljö skulle se ut om vi tog med de unga redan tidigt i planerandet av central bebyggelse. De unga är framtidens brukare och med andra erfarenheter och kunnande kan det leda till nya, konstruktiva lösningar om hur framtidens miljö skulle kunna se ut och fungera. Genom att arbeta med hus och bebyggelse i skolan kan ungdomar inspireras till att upptäcka arkitekturen, öppna sitt seende och inspireras att vara delaktig i debatten om vår gemensamma miljö.

Här är ett utdrag ur regeringens skrivelse för de mål som regering och riksdag satt upp för arkitektur, formgivning och design. 2002/03:129

"...regeringens uppfattning att arkitektur, samhällsplanering, formgivning och design har goda förutsättningar att inlemmas i en gränsöverskridande undervisning i skolan, där teori och praktik kan varvas. Skolverket borde enligt regeringen överväga om

dessa ämnesområden behöver förstärkas i kursplanerna för grundskolan och gymnasieskolan”.

”Regeringen konstaterade att det krävs en levande och öppen debatt om arkitektur, formgivning och design och hur de påverkar vårt vardagsliv för att utvecklingen ska leda till bestående förbättringar. Många kan bidra till att förstärka den offentliga debatten”. (Mer info i Bilaga 5)

Skolan har en viktig uppgift - att ge överblick och sammanhang. Det förutsätter att eleverna får möjligheter att lära sig viktiga kunskapsbegrepp, om vad som är viktig kunskap idag, i framtiden och hur kunskapsutveckling sker.

Det pågår mycket forskning kring lärande och om hur skolan ska kunna möta dagens elever för framtidens behov. Robert Darntorn historieforskare, Harvard University, beskriver intelligens som en nätverkseffekt. När man har tillgång till mer information blir man smartare. Det förändrar vårt sätt att tänka. Den stora tillgång till information vi har idag via bland annat datorer och mobiltelefoner kräver en förändrad syn på kunskap. Han menar att kommande generationers kärnkompetenser kan vara kunskaper i att söka och analysera information och att visualisera den.

Howard Gardner, Harvard School of Education, har under många år forskat kring multipla intelligenser. I sin senaste forskning (*5 minds for the future*) beskriver han sin syn på vilka kunskapsinnehåll dagens elever behöver tränas på, i en föränderlig värld. De fem sinnen beskriver han som:

Ämnes/disciplin sinnet - att behärska kunskap och färdigheter i språk, vetenskap, matematik, historia och minst ett konstnärligt hantverk av någon art.

Syntessinnet - att utveckla förmågan att besluta vad som är viktigast och sammanställa denna kunskap på ett användbart sätt.

Kreativitetssinnet - att kunna utforska och klargöra nya, problem, frågeställningar och fenomen inom okända områden

Respektsinnet - att uppskatta olikheter och försöka samarbeta effektivt med människor från olika bakgrund, både individer och grupper.

Etiksinnet - att utveckla förmågan att försöka agera på ett sätt som tjänar samhället i stort.

Kort om Storyline

Storyline är ett metodiskt sätt att organisera ett upplevelse- och problembaserat lärande. En berättelse löper som en röd tråd genom hela arbetsprocessen som leds av läraren med hjälp av nyckelfrågor. Läraren organiserar arbetet med hjälp av ett välstrukturerat arbetsschema. Detta fungerar som en stomme eller en ramberättelse som läraren anpassar efter sina elever och deras gemensamma och individuella mål. Arbetet visualiseras i en mängd olika varianter och det läggs stor vikt vid reflektion, samtal och samarbete för att arbetet ska gå framåt. Berättelsen i form av ett framåtskridande händelseförlopp där eleverna är medskapare, lägger grund för aktivitet och motivation, varvat med teorier och fördjupning.

Husspanarna – arbetets gång

Denna Storyline har till syfte att ge eleverna en chans att bli mer medvetna om vad arkitektur är och dess roll i det offentliga rummet. Materialet ska bidra till att eleverna lär känna kulturarvet i sin närmiljö och därmed öka sin medvetenhet om hur omgivningen kan påverka oss. Under arbetets gång tränas ett antal olika förmågor samtidigt som förståelse och kunskaper fördjupas.

Tanken är också att länets byggnadsminnen ska uppmärksammas under arbetets gång. Några av byggnadsminnena tillhör en svunnen epok från när nybyggar- och industrisamhället växte fram, några är byggnader som tagits tillvara av särskilda skäl och är i full drift. Somliga med nya verksamheter eller det ursprungliga, medan andra fungerar mer som museum. Gemensamt för dessa byggnadsminnen är, att de bär på berättelser om en tid som fört oss in i det nya tjänste- och informationssamhället och vars historia kan hjälpa oss att bättre förstå våra livsvillkor även idag. Detta pedagogiska material har framställts av Norrbottens museum, med bidrag från Länsstyrelsen i Norrbotten.

Mål

Målet med denna storyline är att eleverna ska:

- intressera sig för vårt gemensamma rum.
- bli medvetna om arkitektur samt om kulturarvet i sin egen närmiljö.
- känna sig delaktiga i samhället samt påverka sin omgivning och därmed sin framtid.
- känna till begreppet Byggnadsminne samt bli medvetna om vilka byggnadsminnen som finns i Norrbotten.

Storylinen byggs upp så att den till stora delar kan genomföras i klassrummet. Men i den här typen av arbeten anser vi det vara bra att tillbringa en hel del tid ute i den offentliga närmiljön. Låt gärna eleverna besöka kyrkor, arbetsplatser, offentliga lokaler och undersöka hur det låter, hur det känns och sätta ord på hur de skulle vilja att det var. Låt dem skriva, måla och konstruera egna förslag på miljöer. Finns det svårigheter att ta sig ut i samhället så använd den närmiljö som är tillgänglig, exempelvis skolbyggnaden, bostäder, magasin och annan bebyggelse. Varje byggnad är unik och användbar. Involvera även föräldrar i arbetet. Kan klassen besöka föräldrarnas arbetsplats? Många gånger är föräldrar intresserade av att dela med sig av sin arbetsplats och sin arbetsmiljö. Det kanske går att ordna så att föräldrarna tar med sig en grupp elever, ansvarar för att de tar sig till arbetsplatsen och tillbaka till skolan. Ta kontakt med museum, hembygdsföreningar och politiker. Det finns många olika vägar att gå för att genomföra ett spännande arbete som gagnar samhällsbygget och elevernas syn på den.

Innan arbetet startar

Dela in klassen i grupper med ungefär 3-4 elever i varje grupp. Förbered arbetsmaterialet. Det bör finnas blädderblock, häftmassa, datorer och skrivare tillgängliga för att skapa karaktärerna. Väljer ni att göra collagefigurer så krävs ytterligare material. (Se bilaga 1)

Förbered vilka mål som ska uppfyllas under arbetet och anpassa dem till styrdokument, IUP och bedömningsunderlag. Under en storyline arbetar eleverna fram ett varierat antal texter, bilder och annat material, som kan utgöra grunden i olika typer av bedömning. Fundera även kring hur arbetet ska dokumenteras. En loggbok är brukligt, där eleverna samlar sina texter och reflektioner under arbetets gång. Varje elevgrupp kan få ansvar för att fotografera och dokumentera varsitt moment. Bilderna används sedan till utställningen och till individuella dokumentationer.

Inledning

Det kommer att ske stora förändringar i kommunens stadsplanering. De styrande har beslutat att de behöver hjälp från ungdomar med idéer om hur de vill ha sin stad. De menar att för att ungdomarna ska bo kvar i staden så behöver de få inflytande över den offentliga miljön. Kommunledningen behöver ett antal "husspanare" för att kunna ta så bra beslut som möjligt.

Nu vänder de sig till ungdomar med olika intressen och som har möjlighet att bli utvalda att vara med och tänka till kring den framtida staden/centrumet.

Läraren kommer in med ett brev, alternativt spelar rollen som en representant från kommunen. Om läraren kommer in i roll blir det tydligare för eleverna att det är fiktivt. För dem som är ovana vid storylinearbete kan det vara en fördel.

Exempel på hur "brev från kommunen" kan se ut:

Hej!

Kommunen står inför stora förändringar av stadens centrum. Därför har vi beslutat att ta kontakt med er ungdomar som ska leva här i framtiden.

Vi behöver en grupp unga medborgare som representerar skilda intressen i samhället och som kan bidra med så många olika synpunkter som möjligt.

Det kommer att handla om vilka byggnader och verksamheter som borde finnas i staden och om hur de ska se ut. Kort sagt behöver vi ett gäng med "husspanare" som också kan samla information och intryck både från närsamhället och från andra håll i världen.

Vi vill att det ska finnas representanter från många olika intressegrupper.

Vi ser fram emot ett gott samarbete.

Vänliga hälsningar
Kommunledningen

1. Husspanarna

a) Vilka ungdomar tycker ni att det bör finnas med i en sådan här grupp?

Läraren ställer frågan, eleverna sitter i grupper om 3-4 och diskuterar några minuter och lägger sedan fram förslag på representanter från olika intressegrupper som de anser bör finnas med i en sådan här ungdomsgrupp.

Läraren listar elevernas förslag på blädderblock och diskuterar följdfrågorna med klassen. Svaren skrivs upp och diskuteras. Listornas sätts upp med häftmassa på väggen. Att skriva upp elevernas bidrag på blädderblock är viktigt i storyline. Dels bekräftar läraren att elevernas förslag tas på allvar, dels samlas gruppens gemensamma förslag i idébanker. Listorna fungerar även som stolpar för minnet till nästa arbetspass och som underlag vid utvärderingen längre fram. Listorna på väggen byts ut allt eftersom det tillkommer nya.

b) Vad är viktigt att tänka på när man representerar andra? Vilka egenskaper vill vi att våra representanter ska ha?

Läraren listar elevernas förslag på vilka egenskaper och vilka spelregler de vill ska gälla för deras representanter.

Läraren förklarar att varje elev ska skapa en "husspanare". Karaktärerna ska vara mellan 15-20 år och komma från olika intressegrupper. Utifrån förslagen fördelas karaktärer från de olika intressegrupperna. Det är viktigt att karaktärerna verkligen får egenskaper som kan passa för att representera en intressegrupp inom kommunen. Karaktären ska vara en fiktiv, påhittad person, inte någon namngiven idrottare, kändis eller seriefigur.

c) Hur vill du att din karaktär ska se ut?

Eleverna skapar sina karaktärer i A5 format på datorn med hjälp av Multimediabyråns digitala verktyg:

Persongalleri:

<http://www.multimedia.skolverket.se/Arkiv/Persongalleri/>

Bilaga 10: Biografkort

Det går att skriva ut två karaktärer åt gången på ett A4, gärna på något kraftigare ark, typ ritpapper. Se exempel nedan:

Eleverna klipper ut karaktären från pappret så att den blir enkel att bifoga till biografikortet.

**Alternativt kan karaktärerna skapas som collagefigurer:
Bilaga 1: Så skapas en karaktär**

d) Vem är din karaktär?

Eleverna tar sin karaktär och minglar runt i rummet, hälsar och beskriver sin karaktär för minst tre andra. Låt detta ta ca 10 min. Det är en kort improvisationsövning som innebär att man fantiserar om sin egen karaktär och ställer frågor som är till hjälp för de övriga i klassen att använda föreställningsförmågan.

e) Hur lever din karaktär?

Eleverna skriver en karaktärsmatris där egenskaper, intressen och familj beskrivs mer detaljerat. Vid senare tillfälle kan matrisen användas vid olika skrivövningar.

Bilaga 2: Karaktärsmatris, används som underlag.

Varje grupp presenterar sina karaktärer för de övriga i klassen och sätter sedan upp dem på väggen tillsammans med biografikortet. Läraren kan gärna ha förberett ett färgat bakgrundsark där karaktärerna sätts upp gruppvis. Detta ger en bra överblick och det blir lättare att flytta allt när fler saker så småningom ska hängas upp på väggarna.

2. Staden

a) Var förlägger man en stad, bebyggelse?

Läraren har förberett så varje elevgrupp får en enkel kartskiss över ett landskap med ett vattendrag, en havsvik ett berg etc. Grupperna diskuterar och ritar in var de tänker sig att samhället ska förläggas. Var kan det vara bra att lägga centrum, bostäder, industrier? Varje grupp visar upp sitt skissade förslag och deras tankar om det, inför resten av klassen.

Samtala även kortfattat om tekniska system, vatten & avlopp, energi och transporter.

b) Vilka byggnader och verksamheter tycker din karaktär att det behövs i en stad eller i ett samhällscentrum?

Varje elevgrupp diskuterar och lämnar förslag på vilka byggnader och verksamheter som de anser behövs i en stad. Läraren listar gruppernas förslag. Det kan vara bostäder, affärslokaler, gallerior, kyrkor, fritidslokaler, skolor, förskolor, industrier, vårdcentraler, kulturhus, museum, mm.

Läraren och elevgrupperna fördelar och kommer överens om vilka två-tre verksamheter/byggnader varje grupp ska studera närmare.

c) Hur vill din karaktär att en optimal kyrka/vårdcentral/galleria etc. ska se ut?

Låt eleverna undersöka hur olika byggnader kan se ut kopplat till de två-tre alternativ de ska arbeta med. De kan gå ut i deras närmiljö och fota eller skissa, hämta bilder från nätet eller kopiera från böcker och sedan välja ut de häftigaste, "coolaste" eller mest intressanta byggnaderna. När de har bestämt sig för hur byggnaderna ska se ut klipper de ut dem från kopiorna eller skisserna i A3 och A4 format, färglägger och formar till. Påminn eleverna om att ange källan för var de hämtat bilderna.

d) Varför tilltalar de här byggnaderna er?

Samtala lite kort kring de olika byggnaderna som elevgrupperna visar upp. Läraren har förberett en bakgrund av spännpapper där bilderna på husen häftas fast.

e) Var i centrum tycker ni det kan vara lämpligt att placera de här byggnaderna och vad behöver man tänka på?

Lärare och elever diskuterar var byggnaderna lämpligast ska placeras. Staden skapas i form av ett stort väggcollage. Använd häftmassa och placera ut byggnaderna. Limma fast dem när utplaceringen är fastställd.

3. Vad är det som pågår?

Vilken tycker ni är den viktigaste uppgiften i samhället för era tre olika verksamheter? (Vilken uppgift i samhället tycker ni att era olika verksamheter har?)

Eleverna diskuterar i gruppen och planerar aktiviteter och förbereder frågor som de vill ha svar på. Låt eleverna intervjua föräldrar, grannar, bekanta, arkitekter m fl. De kan samla in berättelser, intervjuer, fakta från exempelvis företag, kyrkor, organisationer, familjer som de sedan sammanställer texter av. I grupperna diskuterar eleverna kring vad de tror deras karaktärer vill lägga fram som viktiga argument för vilka funktioner som är viktiga för samhällets bästa.

Eleverna sammanställer sina argument och provtränar i sin grupp att framföra argumenten. Därefter delas samtliga grupper in i nya tvärgrupper där varje elev får en chans att, i en mindre grupp elever, framställa sin grupps argument. Det innebär att varje elev kommer till tals och får träna sig både i att ta ansvar men också att lära ut till andra om kunskaper de tillägnat sig genom sitt arbete. Detta ger möjlighet till ett fördjupat lärande.

4. Byggnaderna

a) Hur låter det i byggnaden? Hur luktar det? Vilken känsla upplever du när du går in i byggnaden? Hur ser det ut? Vad är fint/fult? Finns det intressanta detaljer?

Låt eleverna göra besök i några olika byggnader och undersöka vilka känslor som dyker upp. Eleverna kan hjälpas åt att sätta ord på olika sinnen som aktiveras. Eleverna kan exempelvis besöka centrum eller studera husen som finns i närmiljön. De kan fota eller skissa på papper. De kan till exempel titta närmare på detaljer som dörrar, fönster, snickarglädje eller annat som sticker ut. Om möjligheten finns kan de spela in stadsljud av olika slag. Idag har ungdomar ofta tillgång till mobiltelefoner, Mp3 spelare eller annan användarvänlig teknik. Det krävs planering för att se till att alla har tillgång till teknik, som i vissa fall kan behöva överföras till dator för ljudförstärkning eller multimediala former.

Läraren berättar i korthet om olika byggstilar och epoker som är förknippade med de olika detaljer som eleverna fotat eller skissat. ¹

Eleverna kan spela upp ljuden för varandra och de övriga får gissa varifrån ljuden kommer.

b) Vad tror du att din karaktär intresserar sig för när det gäller byggnader?

Läraren visar en bild på en byggnad och eleverna får fundera på vad som kan vara viktigast att tänka på när man bygger ett hus, exempelvis hur det ser ut - estetik, vad det ska användas till -funktion, hur det är byggt -teknik eller vad det kostar -ekonomi. Vilka argument tycker eleverna är viktiga att ta hänsyn till? Eleverna samtalar i gruppen och presenterar sina synpunkter.

Låt eleverna fundera några minuter kring vad de tror deras karaktär är mest intresserad av.

c) Vad tror du att din karaktär tycker bäst om när det gäller byggnader?

Varje elev skriver en dagboksberättelse i jagform om vad karaktären gillar mest när det gäller byggnader. De kan gå tillbaka och titta i karaktärsmatrisen och eventuellt fylla på med fler karaktärsdrag.

Många gånger är det lättare att arbeta med skrivande i olika former när storyn redan finns där: d.v.s. karaktärer, tid, plats, upplevelser och händelser. Eleverna läser upp sina berättelser i nya tvärgrupper, dessa organiseras utifrån karaktärernas ålder och kön. Låt eleverna ge respons på varandras karaktärer. Vilken typ av människa verkar den vara? Hur framkommer det?

¹Läs mer om arkitektur i "Så byggdes husen 1880-1980" Cecilia Björk m fl, Statens råd för byggnadsforskning, 1984

Här kan skrivprocessen användas på olika sätt. Skriva, läsa, lyssna och samtala. Eleverna tränas i att ge respons på sådant som de tycker är bra formulerat, väl genomtänkt.

5. Riva, flytta eller bevara?

Händelse:

Det har kommit fram hemliga planer på att en stor del av stadskärnan måste rivas eller flyttas. Frågan är vilka hus det finns anledning att bevara och varför.

Vilka anledningar kan det finnas att riva en bebyggelse? Kan det vara bättre att renovera eller flytta hus istället för att riva dem? Varför ska byggnader bevaras? Grupperna diskuterar/brainstormar och listar förslagen på blädderblock. De klipper sedan isär sina förslag och häftar upp dem på väggen under passande rubrik. Se exempel:

Riva		Flytta		Bygga nytt	
Positivt	Negativt	Positivt	Negativt	Positivt	Negativt
Bli av med gammalt som inte fyller rätt funktion	Stadsbilden förändras	Fint gammalt hus, finns ingen annanstans, återanvända	Svårt och dyrt	Fräscht och modernt	Dyrt

Det här arbetet kräver en del väggyta men fördelen är att det blir tydligt och ger möjligheter till diskussion samt att alla förslag visualiseras. Var finns det flesta argumenten?

b) Vad tycker din karaktär att beslutsfattarna ska tänka på när det gäller att riva eller rädda bebyggelse? När det gäller just ett av gruppens egna hus?

Gruppen skriver en argumentation om varför det är viktigt att bevara någon av de utvalda byggnaderna. Brevet skickas därefter till "beslutsfattarna", som bett om deras hjälp. Ett annat alternativ kan vara att starta en gemensam blogg på ett intranät, där eleverna får möjlighet att träna sin argumentation. Tänk på att det är viktigt att skriva en rubrik på varje inlägg. När du skriver i bloggen kan det vara viktigt att tänka på att vara kortfattad, hålla sig till 2-3 argument och med enkla ord förklara varför man anser det ena eller det andra. Skriv alltid under med namn. Låt gärna eleverna kommentera varandras inlägg. Läraren leder och kommenterar i bloggen.

6. Vår tids byggnadsminnen

a) Vad tror du att din karaktär tänker om de här byggnaderna, bör de bevaras?

Läraren visar bilder på ett urval av länets byggnadsminnen.

Bilaga 3: Vad är ett byggnadsminne?

Bilaga 4: Vem ansvarar för byggnadsminnen?

Bilaga 7: Byggnadsminnen i Norrbotten - bilder och text

Bilaga 8: Byggnadsminnen i Norrbotten - bildspel i pdf-format

Läraren väljer ut något/några hus från bildspelet om byggnadsminnen i Norrbotten och berättar historiken bakom dem. Läraren ställer sedan frågor om vad eleverna anser om byggnaden, om den bör bevaras eller inte och leder sedan en värderingsövning.

Värderingsövning

En fyrahörnsövning går till så att läraren ställer frågan och låter eleverna, med sina karaktärer, välja något av de fyra hörnen i klassrummet. Läraren förklarar att hörn:

1. väljer de om de anser att det är viktigt att vårda byggnaden till kommande generationer.
2. väljer de om de inte anser att det är viktigt att spara byggnaderna.
3. väljer de om de anser att byggnaden ska användas om den ska bevaras.
4. är ett öppet hörn för övriga åsikter.

Eleverna tar sina karaktärer och väljer att ställa sig i något hörn. Tillsammans samtalar den grupp som samlats i varje hörn om argument för de val som de gjort. Läraren går runt och ställer frågor till eleverna och lyssnar till deras synpunkter. Är det någon elev som ensam valt ett hörn, går läraren dit och ställer sig för att stödja den eleven, det är tufft att våga stå ensam i ett hörn och tala om sina synpunkter. Det är viktigt att poängtera att värderingar kan förändras. Det jag väljer idag kanske jag inte väljer imorgon. Valet eleverna gör är ett val just här och nu. Här har de möjlighet att "gömma" sig bakom sin karaktär. Det går också att byta hörn om någon tycker att andra kommer med bättre argument.

Läraren visar fler bilder och eleverna väljer hörn på nytt. Tanken är att lära sig ta ställning och argumentera för sina åsikter. Ibland tar man ställning med hjälp av gruppen, ibland ensam. Detta är ett lättsammare sätt för läraren att presentera fakta och historik kring byggnadsminnena när eleverna får chansen att vara aktiva, tycka till och röra på sig.

Under värderingsövningen visas bilder på 6-7 byggnadsminnen.² Eleverna sätter sig och läraren visar fler bilder från byggnadsminnen i länet.

b) De här byggnadsminnena finns i Norrbotten, varför tror du att de har bevarats?

Samtal i helklass som leds av läraren, som också berättar om fler förklaringar till varför de utvalda byggnadsminnena anses vara riksintressanta. De byggnadsminnen

² Se bilaga 8

som bevarats är som ett gammalt fotoalbum, med en variation av byggnader från olika tider som varit historiskt viktiga.

c) Vilken byggnad skulle du välja för att bevara till framtiden?

Eleverna samtalar först i grupperna och föreslår olika byggnader som de tror skulle kunna vara intressanta att bevara för framtiden. Läraren listar på blädderblock. Jämför skillnaden mellan det som finns bevarat idag och vad eleverna tänker skulle vara intressant att bevara för framtiden. Nu är det eleverna själva som tycker till. Argumentationen ger möjligheter för eleverna att synliggöra fler infallsvinklar, se samband och dra slutsatser. I förlängningen nås en ökad förståelse för att se omgivningen i relation till eleven själv och elevens relation till omgivningen.

Finns det skillnader i vad som bevarats i nutid och hur ungdomar tänker idag? Vad tror ni det beror på? Vilka olika byggnader skulle kunna vara typiska för de olika tidsperioderna?

Tid	Nybyggsamhälle	Industrisamhälle	Tjänstesamhälle	Informations-samhälle	Framtiden?
	Skogskojar eller små hemman med många uthus	Stora industribyggnader Badhus, biolador, Folkets Hus, Folkets Park	Banker, parkeringshus	Gallerior, SPA, Upplevelse- anläggningar	Lågenergihus, Kollektivhus, Flergenerations- boende

7. Expertmöte

Vem är det som bestämmer vad som ska bevaras? Vilka får vara med i beslutsprocessen?

Finns det byggnader som är av riksintresse? Finns det byggnader som är av världsintresse?

Bjud in en expert och låt eleverna ställa frågor. Det kan exempelvis vara museets bebyggelseantikvarier eller stadsplanerare och arkitekter.

Visa upp klassens arbete för besökarna och berätta om vilka diskussioner som genomförts under storylinens gång.

8. Avslutning

”Beslutsfattarna” tackar för hjälpen och berättar att de har tagit fasta på ungdomarnas synpunkter. Det kommer inte att bli vare sig flytt eller rivande av stadskärnan eller centrum. De vill gärna att ungdomarna genomför en utställning med sina tankar och sitt material för att fler ska få möjlighet att ta del av deras synpunkter.

Vad ska ingå i utställningen? Vad vill vi visa upp? Vem bjuder vi in?

Låt eleverna sammanställa materialet till en utställning. De får gå igenom materialet, sina loggböcker, foton och det som finns visualiserat på väggen. Låt dem berätta om tankegångar, argument och om vad de har lärt sig. Detta blir ett tillfälle då eleverna har möjlighet att nå fördjupade kunskaper genom att berätta för andra elever om vad de har lärt sig. Bjud gärna in föräldrar och andra familjemedlemmar för att visa upp och berätta om arbetet, som en avslutning av storylinearbetet.

9. Utvärdering

Uppföljning och utvärderingsfrågorna anpassas till uppställda mål i IUP och kurs- och arbetsplaner. Samma förhållningssätt som genomsyrar storylinearbetet används genomgående även i utvärderingsarbetet. Eleverna får öppna frågeställningar att samtala om och svara på. Varje fråga kan fördjupas genom följdfrågor på elevernas svar.

När läraren ställer en nyckelfråga och fortsätter med minst fem följdfrågor, fördjupas svaren. Lärandet blir synligt bakom de svar som formuleras.

Exempel:

Eleverna: Vi har lärt oss att samarbeta.

Läraren: Vad innebär det att samarbeta?

Eleverna: Att vi delar med oss av det vi kan...

Läraren: Varför är det viktigt att dela med sig?

Eleverna: Vi lärde oss mer...

Läraren: Hur gjorde ni då?

Eleverna: Vi tog reda på i böcker, vi diskuterade och till slut förstod vi hur det hängde ihop...

Eleverna leds till att reflektera över frågeställningarna. De beskriver och sätter ord på vilka olika moment som bidragit till deras lärande och ger exempel på hur de tänker.

Vad har du lärt dig under arbetet med denna Storyline?

När lärde du dig det?

Hur gick ni tillväga då?

Har någonting varit svårt under storylinearbetet?

Vad behöver du tänka på inför nästa storylinearbete?

Tror du att det går att påverka olika beslut när det gäller hur en stad ska planeras?

Hur tänker du att man kan gå till väga då?

Bilaga 1 Så skapas en karaktär

Till den här karaktären i A5 format behövs: vitt lite kraftigare papper, sax, lim, tyg- och garnrester, färgpennor, häftmassa och ett biografiunderlag.

Läraren visar eleverna hur den stödjande mallen ser ut. Ta ett vitt papper i A5 format, vänd det på höjden. Starta med att märka ut huvudet.

Klipp fyrkanter eller runda bitar i tyg, till kropp och kläder. Pussla med bitarna och prova proportionerna.

Limma fast bitarna och måla dit ansikte, händer och fötter, och till sist lite garn som hår.

Klipp ut karaktären och bifoga ett biografikort.

Bilaga 2:1

Karaktärsmatris med exempel

Signalement – det som syns och hörs:	Namn karaktären: Kalle Olsson
Utseende, kroppsbyggnad, hår-ögonfärg, ansiktsform	<i>Lång och gänglig, bruna ögon, ljust hår, bred haka och smilgropar</i>
Piercad, sminkad	<i>Inget smink men parfym</i>
Rörelsemönster	<i>Slänger lite med armarna</i>
Attribut, har gärna med sig...	<i>Sin i-pod</i>
Pratar	<i>Skånsk dialekt, pratar snabbt</i>
Personlighet – inre liv:	
Egenskaper	<i>Målmedveten, pratglad, petig</i>
Intressen	<i>Frimärkssamlare, fågelskådare</i>
Talanger	<i>Lättpratad</i>
Hemligheter	<i>Längtar till Skåne</i>
Drömmar	<i>Att få en Korp att prata</i>
Självbild	<i>Jag är en bra kompis</i>
Rädd för	<i>Ormar</i>
Det värsta/bästa som kan hända	<i>Att istiden kommer tillbaka Att få en korp</i>
Socialt – yttre liv:	
Familj	<i>Mamma, storebror, bonuspappa och syrra</i>
Ekonomi	<i>Alltid för lite pengar</i>
Husdjur	<i>En papegoja</i>
Bor	<i>I radhus</i>
Sysselsättning	<i>Går på gymnasiet, medialinjen</i>
Vanor/ovanor	<i>Ordning på alla grejer, petnoga</i>
Drömmer om att resa till:	<i>Tropikerna</i>

Bilaga 2:2

Kopieringsunderlag

Karaktärsmatris

Signalement – det som syns och hörs:	Namn karaktären:
Utseende, kroppbyggnad, hår- ögonfärg, ansiktsform	
Piercad, sminkad	
Rörelsemönster	
Attribut, har gärna med sig...	
Pratar	
Personlighet – inre liv:	
Egenskaper	
Intressen	
Talanger	
Hemligheter	
Drömmar	
Självbild	
Rädd för	
Det värsta/bästa som kan hända	
Socialt – yttre liv:	
Familj	
Ekonomi	
Husdjur	
Bor	
Sysselsättning	
Vanor/ovanor	
Drömmer om att resa till:	

Bilaga 3:1

Vad är ett byggnadsminne?

Byggnadsminnen är en del av vårt kulturarv. Riksantikvarieämbetet definierar detta som: *”Kulturarvet utgörs av vad tidigare generationer har skapat och hur vi i dag uppfattar, tolkar och för det vidare.”*

Bevarandelagstiftning

Byggnader och miljöer som bedöms ha höga kulturvärden kan skyddas på olika sätt. Huvudsakligen sker detta genom Kulturminneslagen (KML) och Plan- och bygglagen (PBL).

Kulturminneslagen

Byggnadsminnen och kyrkor byggda före 1949 samt särskilt utpekade yngre kyrkor skyddas genom Kulturminneslagen. Även begravningsplatser och kyrkliga inventarier omfattas av skyddet. Vem som helst kan lämna in en ansökan om byggnadsminnesförklaring. Om fastighetsägaren vill göra förändringar av ett byggnadsminne eller en kyrka, måste tillstånd sökas hos länsstyrelsen.

Byggnadsminnen

Att förklaras som byggnadsminne är det starkaste skydd som en byggnad eller en bebyggelsemiljö kan få i Sverige. Byggnadsminnesskydd kan ges till byggnader med mycket höga kulturvärden, som är värdefulla ur ett nationellt perspektiv.

”En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras för byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde.”

(Kulturminneslagen, 3 kap 1§)

Statligt byggnadsminne

I Sverige finns det ungefär 260 statliga byggnadsminnen. Exempel på sådana byggnadsminnen kan vara regerings- och domstolsbyggnader, försvarsanläggningar, kungliga slott, broar eller fyrar. Det är regeringen som beslutar om en statlig byggnad ska bli ett statligt byggnadsminne.

Plan- och bygglagen (PBL)

Kommuner ansvarar enligt PBL för samhällets fysiska planering och därmed för hur den byggda miljön skall utvecklas och bevaras. Genom PBL har man regler för hur kommunens mark och vatten kan användas. Kommunerna har planmonopol.

Översiktsplaner

I översiktsplanen redovisar kommunen hur riksintressen skall tillgodoses samt hur den byggda miljön skall bevaras och utvecklas. En översiktsplan anger de övergripande planer som finns, men är inte juridiskt bindande.

Bilaga 3:2

Detaljplaner

I detaljplanen kan kommunen bestämma om det ska finnas särskilda krav för t ex rivningar, tillbyggnader, material eller om man får byta färg på byggnaderna. I detaljplaner reglerar kommunen hur ett avgränsat markområde får användas. I planen anger man precis hur marken ska användas, till exempel för en skola eller för boende eller kontorsverksamhet. Kommunen kan också reglera till exempel sådant som vilka material som får användas, hur många våningar byggnaderna får ha eller var på tomten en byggnad ska placeras, i en sådan plan. En detaljplan kan skydda byggnader mot rivning eller förvanskning.

Miljöbalken

Värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas enligt Miljöbalken. Miljöbalken kräver miljökonsekvensbeskrivning inför planering av vissa typer av bebyggelse och annan exploatering. Miljökonsekvensbeskrivningen ska identifiera, beskriva och bedöma verksamheters effekter på bland annat kulturmiljön.

Kulturresevat

Kulturresevat tillkom som skyddsform av värdefulla, kulturpräglade landskap 1999. Länsstyrelsen beslutar om bildande av resevat och kan ge bidrag till upprätthållandet av dessa. I Norrbotten finns kulturresevaten Gallejaur i Arvidsjaurs kommun och Hanhinvittiko i Övertorneå kommun.

Industriminne

Industriminnen berättar om vårt samhälles industriella historia. Den industriella utvecklingen har haft mycket stor betydelse för vårt samhälles utveckling, framför allt under slutet av 1800-talet och under 1900-talet. En av de intressantaste företeelserna är de anläggningar och miljöer där den industriella produktionen ägt rum. Miljöerna är väsentliga för förståelsen av vårt samhälles utveckling. Idag finns det 12 industriminnen i landet, varav ett i länet, Norrbottens teknologiska megasystem.

Världsarv

Världsarv är kultur- eller naturminne, så värdefulla att de är en angelägenhet för hela mänskligheten: platser, orter, miljöer eller objekt som på unika sätt vittnar om jordens och människans historia. Sverige har 14 världsarv, varav tre finns i Norrbotten: Gammelstads kyrkby, Laponia och Strüwes meridianbåge.

Riksantikvarieämbetet ansvarar för de svenska världsarven som utses av Unescos Världsarvskommitté. Förvaltningen av objekten sker oftast genom länsstyrelsens försorg. Det finns drygt 800 världsarv fördelade på 141 olika länder.

Immateriella kulturarv

Alla byggnader bär på sina historier om de som levt och arbetat där. I det sammanhanget kan det vara av vikt att nämna att även den immateriella kulturen räknas som ett kulturarv att värna om.

Immateriella kulturarv, är exempelvis berättelser, minnen, folkmusik, dans, hantverk, och språk som överförs mellan generationer.

Unesco antog vid sin generalkonferens 2003 en konvention för skydd av det immateriella kulturarvet (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage) som Sverige just nu planerar att ansluta sig till. I första hand ska kulturarv som är hotade säkerställas.

Bilaga 4

Vem ansvarar för byggnadsminnen?

Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) är en nationell myndighet för frågor som rör kulturmiljö och kulturarv. De är en av många aktörer inom kulturarvsområdet. Verksamheten bygger till stor del på ett samarbete med andra centrala myndigheter och institutioner samt med aktörer på regional och lokal nivå. Myndigheten deltar också i en rad internationella projektsamarbeten. Verksamheten innefattar olika typer av insatser för kulturarvet, med kunskapsbyggnad och kunskapsförmedling, vård och konservering, myndighetsarbete och arkeologisk uppdragsverksamhet.

Kulturarvsarbete i hela landet

Ett flertal andra centrala myndigheter och institutioner har ett uttalat ansvar för kulturarvet och kulturmiljön i sina uppdrag eller stadgar. Riksantikvarieämbetet samarbetar bland annat med centrala myndigheter som Statens Fastighetsverk, Naturvårdsverket, Vägverket, Jordbruksverket, Riksarkivet, Statens kulturråd och Sida samt med centrala museer och andra organisationer som Svenska kyrkan, Sveriges Hembygdsförbund och Sveriges Kommuner och Landsting. Universitet och högskolor är andra viktiga samarbetspartners.

Länsstyrelser och läns museer

Länsstyrelserna är den regionala myndighet som ansvarar för frågor som rör kulturmiljö och kulturarv. De företräder kulturmiljöintressena i samhällsplaneringen, fördelar bidrag för vård av länets kulturmiljöer och ser till att lagar och andra regler till skydd för kulturarvet följs. En annan aktör med regionalt ansvar för kulturmiljö och kulturarv är läns museerna. De samlar, förvaltar och förmedlar kunskapen om länens kulturarv och kulturmiljöer. Utåtriktad verksamhet i form av utställningar och annan pedagogisk verksamhet är en viktig del av läns museernas arbete.

Kommuner

Kommunerna har ett ansvar för att kulturmiljön och kulturarvet tillvaratas i den fysiska planeringen, det vill säga vid till exempel förändringar som ny- eller ombyggnad av enskilda byggnader eller hela miljöer. Många kommuner har också egna kommunala museer som spelar en viktig roll i arbetet med kulturmiljö och kulturarv.

Andra regionala och lokala aktörer

Intresset och engagemanget för kulturarvet är brett förankrat. Över hela landet arbetar skolor, ideella föreningar, församlingar, företag, museer och arkiv med kulturmiljön och kulturarvet. I Sverige finns också drygt 1 850 hembygdsföreningar som värnar om bygdens historia och det lokala kulturarvet.

Bilaga 5:1**Ur Lpo 94**

Utdrag ur skolans styrdokument som är kopplat till storylinearbetet.
Skolans uppdrag:

Skolan har i uppdrag att överföra grundläggande värden och främja elevernas lärande för att därigenom förbereda dem för att leva och verka i samhället. Skolan skall förmedla de mer beständiga kunskaper som utgör den gemensamma referensram alla i samhället behöver. Eleverna skall kunna orientera sig i en komplex verklighet, med ett stort informationsflöde och en snabb förändringstakt. Studiefärdigheter och metoder att tillägna sig och använda ny kunskap blir därför viktiga. Det är också nödvändigt att eleverna utvecklar sin förmåga att kritiskt granska fakta och förhållanden och att inse konsekvenserna av olika alternativ.

Genom rika möjligheter att samtala, läsa och skriva skall varje elev få utveckla sina möjligheter att kommunicera och därmed få tilltro till sin språkliga förmåga.

Det etiska perspektivet är av betydelse för många av de frågor som tas upp i skolan. Perspektivet skall prägla skolans verksamhet för att ge grund för och främja elevernas förmåga att göra personliga ställningstaganden. Skolan skall främja elevernas harmoniska utveckling. Detta skall åstadkommas genom en varierad och balanserad sammansättning av innehåll och arbetsformer. Gemensamma erfarenheter och den sociala och kulturella värld som skolan utgör skapar utrymme och förutsättningar för ett lärande och utveckling där olika kunskapsformer är delar av en helhet.

Eleverna skall få uppleva olika uttryck för kunskaper. De skall få pröva och utveckla olika uttrycksformer och uppleva känslor och stämningar. Drama, rytmik, dans, musicerande och skapande i bild, text och form skall vara inslag i skolans verksamhet. En harmonisk utveckling och bildningsgång omfattar möjligheter att pröva, utforska, tillägna sig och gestalta olika kunskaper och erfarenheter. Förmåga till eget skapande hör till det som eleverna skall tillägna sig.

Mål att sträva mot:

Eleven ska lära sig att visa respekt för och omsorg om såväl närmiljön som miljön i ett vidare perspektiv.

- *utvecklar nyfikenhet och lust att lära,*
- *utvecklar sitt eget sätt att lära*
- *utvecklar tillit till sin egen förmåga*
- *känner trygghet och lär sig att ta hänsyn och visa respekt i samspel med andra*
- *lär sig att utforska, lära och arbeta både självständigt och tillsammans med andra,*
- *befäster en vana att självständigt formulera ståndpunkter grundade såväl på kunskaper som förnuftsmässiga och etiska överväganden.*

Bilaga 5:2

När det gäller arkitektur, form och design så har riksdagen beslutat att följande sex mål ska gälla för den statliga politiken gällande det området:

- Arkitektur, formgivning och design skall ges goda förutsättningar för sin utveckling.
- Kvalitet och skönhetsaspekter skall inte underställas kortsiktiga ekonomiska överväganden.
- Kulturhistoriska och estetiska värden i befintliga miljöer skall tas till vara och förstärkas.
- Intresset för hög kvalitet inom arkitektur, formgivning, design och offentlig miljö skall stärkas och breddas.
- Offentligt och offentligt stött byggande, inredande och upphandling skall på ett föredömligt sätt behandla kvalitetsfrågor.
- Svensk arkitektur, formgivning och design skall utvecklas i ett fruktbart internationellt samarbete.

Samma år som riksdagen beslutade om dessa mål, 1998, infördes också de så kallade skönhetsparagraferna i plan- och bygglagen, väglagen och i lagen om byggande av järnväg.

Ett stort antal myndigheter och institutioner under regeringen är verksamma inom arkitektur, form och design. För Kulturdepartementet är det följande:

Arkitekturmuseet har från och med 2009 ett vidgat uppdrag, som dels innebär att nu också omfatta form och design och dels att samverka mer aktivt med andra myndigheter och med omvärlden när det gäller arkitekturens, formens och designens roll i samhällsplanering och i samhället. Arkitekturmuseet ska också verka för ett stärkt intresse för arkitektur, formgivning och design och bidra till ökad kunskap inom dessa områden.

Nationalmuseums konsthantverksavdelning visar basutställningar med form och design ur ett historiskt perspektiv.

Svensk Form har i uppdrag att ansvara för verksamheten vid en Mötesplats för form och design i Stockholm. Mötesplatsen ska fungera som ett utställnings- och kunskapscentrum och stimulera till forskning och dokumentation inom området. Från och med 2010 ska Arkitekturmuseet överta detta ansvar. Svensk Form har dock fortsatt statsbidrag för sitt breda föreningsarbete inom formområdet.

Statens konstråd förser byggnader och gemensamma miljöer med god samtidskonst. Som en del i detta uppdrag gör rådet inköp av konsthantverk och design samt ger uppdrag till formkonstnärer och beställningsuppdrag till textilateljéer.

Röhsska museet har ett nationellt nätverksansvar för konsthantverk.

Nämnden för Hemslöjdsfrågor tar initiativ till, planerar, samordnar och gör insatser för att främja hemslöjden. Nämnden fördelar inom sitt verksamhetsområde statligt stöd till hemslöjdsfrämjande verksamhet. Sedan den 1 januari 2004 har Svenska hemslöjdsföreningarnas Riksförbund ett treårigt nationellt uppdrag att driva projektet Slöjdcirkus. Projektet handlade om att sammanlänka slöjden med teaterns berättarkonst och musiken och hade som syfte att utveckla den pedagogiska och skapande verksamheten för barn.

Bilaga 6:1

Litteraturlista och hemsidor Om byggnader och bebyggelse

Architecture, Sandra Forty, Grange books 2004, ISBN 1-84013-725-8
En fantastisk bok utan text och många bilder.

Architects Data, Ernst & Peter Neufert, Blackwell Science 2000, ISBN 0-632-03776-8
För den som är specifikt intresserad av hur arkitekter arbetar, en mångfald av detaljerade skisser.

Arkitekturide hus från hela världen, Asensio Cerver, Könemann 2001, ISBN 3-8290-5738-5

Arkitekturens mästerverk, Neil Stevenson, Albert Bonniers Förlag 1999, ISBN 91-34-520090
Femtio av världens mest berömda byggnader, härlig bilderbok att njuta av.

Arkitekturens historia, Jan Gympel, Könemann 1998, ISBN 3-8290-0943-7
Från Antiken till våra dagar. Mycket text, färre bilder.

Bostadens omätbara värden, Forshed & Nylander, HSB riksförbund 2003, ISBN 91-86462-29-6, *Om arkitektonisk kvalitet, både inre och yttre rum.*

Byggnadskonst – Världens arkitektur genom tiderna, John Julius Norwich, Wahlström & Widstrand 1987, ISBN 91-46-15465-5, *Byggnadsstilar från världens alla hörn, många intressanta bilder.*

Byggnaders särdrag, Urve Lepasoon, Boverket 1995, ISBN 91-7147-213-4
Stilhistorisk handbok 1880-1960

En gata genom tiderna, Steve Noon och Anne Millard, Bonnier Carlsen 1999, ISBN 91-638-3704-8

En stad genom tiderna, Steve Noon och Philip Steele, Bonnier Carlsen förlag 2005, ISBN 91-638-2741-7

Green architecture, Michael Crosbie, American institute of Architects press 1994, ISBN 1-55835-127-2, *Spännande bildmaterial om grön arkitektur.*

Guide till Sveriges arkitektur, Rasmus Waern mfl, Arkitektur förlag AB 2001, ISBN 91-86050-55-9, *En handbok med svensk byggnadskonst under 1000 år.*

Hela huset, Anna Bengtsson, Alfabeta 2007, ISBN 978-91-501-0776-0

Huset mittemot, Anders Suneson och Eva Agder Sunesson, Rabén & Sjögren 1995, ISBN 91-29-62955-1, *Hur man bygger ett hus.*

Bilaga 6:2

Klipp till ett hus, bygg flera, Lotta Silberhilem, Berghs förlag AB 1999, ISBN 91-502-1375-x

Kom in i huset, så funkar det, Johanna Von Horn och Jonas Burman, Natur och Kultur 2006, ISBN 91-638-3704-8

Mormor är arkitekt, Anna Rizzon, Byggförlaget 2004, ISBN 91-7988-249-8

Om den nordiska arkitekturens historia, Sten Åke Nilsson och Katarina Dunér, Utbildningsradion 1985, ISBN 91-26-8535-7, *Lättillgänglig med intressanta foton från arkitektur i Norden.*

Se huset, Kerstin Nilsson, Natur & Kultur 1998, ISBN 91-27-07019-0

Skyscrapers, Matthew Wells, Laurence King Publishing 2005, ISBN 1-85669-403-8
Fantastiska bilder av skysrapor från hela världen.

Så byggdes husen 1880-1980, Cecilia Björk m fl, Statens råd för byggnadsforskning 1984, ISBN 91-540-5434-6
Svenska hus från senaste århundradet. Foton på hus och skisser på detaljer.

Sustainable – architecture and urbanism, Dominique Gauzin-Muller, Birkhäuser 2002, ISBN 3-7643-6659-1
Idéer om hållbar utveckling inom arkitektur.

Trähus i norr; Kjell Bolin m.fl., Svensk byggtjänst, 1982, ISBN 91-7332-176-1
Träarkitektur i svartvita skisser från norra Sverige.

Vardagens arkitektur; Jöran Lindvall/A-K Myrman, Bäckströms förlag 2001, ISBN 91-89394-02-X

Byggnadsminnen i Norrbotten:

Bondens hus på 1800-talet: Englundsgården i Kalix., Norrbotten, 1963, s. [9]-[24]
Lindström, Anders & Hvarfner, Harald (1963)

Bondstad lappstad och borgarstad: Arvidsjaur vid 1800-talet slut, Norrbotten, 1964-1965, s. [177]-[180] Hvarfner, Harald (1964)

Det moderna i retur: om pånyttfödelsen av Jävres turiststation. Årsbok / Piteå museum 2008, s. 66-84, Strömberg, Per (2008)

Det modernistiska Kiruna: om arkitektur och samhälle under den andra storhetstiden. Kiruna : staden som konstverk, s. 124-147, Brunnström, Lasse (1993)

Jävres turiststation: på rätt sida vägen? Byggnadskultur 2010:2, s. 16-19, Sjöholm, Jennie (2010)

Bilaga 6:3

Kiruna kyrka: Lappland band I:1, Bedoire, Fredric, Almqvist & Wiksell, 1973

Kiruna stadshus som offentlig mötesplats och kommunal arbetsmiljö, Gradin, Eva, Norrbotten 1999, s. 169-182

Kort historik över Rikti-Dokkas nybyggargård i Överkalix kommun . [Rev. uppl.] Luleå: [Skogsvårdsstyr.], Granström, Stig (1990)

Lappstaden i Arvidsjaur, Ernst Manker, Harald Hvarfner, Kjell Lundholm, Norrbottens museum 1969, ISBN 91-85336-06-8

Minnen från välfärdssamhället, Byggnadskultur, 2004:1, s. 28-29, Engström, Agneta (2004).

Porjus – en vision för industriell utveckling i övre Norrland, Staffan Hansson, LTU, 1994

Porjus gamla kraftstation: från elproduktion till kulturarv, Bebyggelsehistorisk tidskrift . 53 (2007), s. 46-58 Elmén Berg, Anna (2007)

Porjus – Pionjärverket i ödemarken, Nils Forsgren, Porjus Arkivkommitté 1982

Stationshus: järnvägsarkitektur i Sverige, Stockholm: Balkong, Linde Bjur, Gunilla (2010)

Vaisaluokta under 100 år, Gertrud Hanes, Porjus Arkivkommitté 2001

Vita Duvan – Det gamla cellfängelset i Luleå, Siv Rehn, Probus 2005, ISBN 91-87184-77-X

Bilaga 6:4

Pedagogik

Five minds for the future, Howard Gardner, Harvard business school Press 2007, ISBN 978-1-59139-912-4

Storylineboken, Falkenberg, Håkonsson, Runa förlag 2004, ISBN 91-88298-67-1

Storyline i praktiken, Gustafsson Marsh/ Lundin, Runa förlag

- Vikingatiden (2006) ISBN 91-88298-87-6

- Djurparken (2005) ISBN 91-88298-78-7

- Grunder och variationer (2006) ISBN 91-88298-88-4

Intressanta webbsidor

www.pitea.se/husera Ett kulturmiljöprogram på webben, Piteå kommun

www.bd.lst.se/kultur_bebygg Bebyggelse och byggnadsminnen, Länsstyrelsen i Norrbotten

www.raa.se Riksantikvarieämbetets hemsida, statlig myndighet för kulturarv och kulturmiljö

www.arkitekturmuseet.se/arkitektur_ung/utställningar/

<http://www.lulea.se/download/18.7760c476117ca374afa800010564/Boende+och+boendemilj%C3%B6er.pdf> Boende och boendemiljö i Luleå fram till 2050

<http://epubl.ltu.se/1402-1773/2007/011/LTU-CUPP-07011-SE.pdf>

C-uppsats: Cellfängelset – "Vita Duvan" – Det allseende ögat, Fredrik Carlsson, Fredrik Johansson, LTU 2007:011

http://www.bodenonline.com/heden/Underliggande_sidor/B_uppsats_Engelska_kanal_en.doc%20%28OB%29.pdf B-uppsats, Engelska kanalen – ett industriprojekt i Norrbotten, Ulla Sunden, Ltu 2003.

<http://www.edefors.se/historik.htm>

Historik kring Laxede och Edefors.

http://fornvannen.se/pdf/1970talet/1977_061.pdf

Historik kring labyrinter.

<http://nll.se/upload/IB/ku/nbmum/Avdelningar/Bebyggelse/Rapporter/Tingshus,%20ite%C3%A5%20dnr%20488-2005.pdf> Modern arkitektur, Piteå

<http://www.kommun.kiruna.se/upload/3697/Broschyren%20Byggnader%20i%20centr%20ala%20Kiruna%20f%C3%B6r%20webb.pdf> Om byggnader i Kiruna

Bilaga 7:1

Byggnadsminnen i Norrbotten

Luleås gamla Folkets hus och gamla tingshuset i Haparanda finns inte med på grund av att de eldhärjats och inte längre finns kvar.

Arvidsjaur kommun Lappstaden

Lappstaden i Arvidsjaur är en av Sveriges och Nordens största och bäst bevarade samiska kyrkstäder. Bebyggelsen omfattar ett 30-tal timmerkåtor och omkring 50 härbren. De äldsta byggnaderna har anor från 1700-talet. Området har aldrig varit någon permanent bosättning utan använts vid marknader och kyrkhelger. Lappstaden var tidigare en av Arvidsjaur kyrkostads tre delar vid sidan av den nu försvunna borgarstaden och bondstaden.

De fyrkantiga timmerkåtorna är ett resultat av mötet mellan nybyggarnas timringskonst och den samiska kulturens formtänkande och byggnadstradition. Kåtorna är signifikanta för den skogssamiska byggnadskulturen.

Byggnaderna är privatägda men området är tillgängligt för besökare och finns i centrala Arvidsjaur. I dag används kåtorna av sina ägare vid den så kallade Storstämmingshelgen som firas sista veckoslutet i augusti varje år. Tidigare var denna helg en högtid samtidigt som den var lagstadgad. Hela den samiska befolkningen i trakten instämde till samling för husförhör och gudstjänst. När så många samlades passade man på att ha marknad, möten och festligheter.

Lappstaden byggnadsminnesförklarades 1976 men det utfärdades skyddsföreskrifter för området redan 1948.

Bilaga 7:2

Arvidsjaurs kommun

Nils Johan Larssons dalplats i Moskosel

Nils Johan Larssons dalplats ligger vid foten av berget Argave, i anslutning till en myr. På platsen finns en bostadskoja, ett stall, en tjärdal och en spånhyvel. Området är en typisk och samtidigt unik skogsarbetarmiljö från tidigt 1900-tal. Platsen har använts året om i samband med tjärbränning, myrslåtter och jakt. På hösten bröt man stubbarna varifrån tjäran togs. När det var snöföre transporterade man stubbarna till dalplatsen. Allt skedde med mannakraft. Skogen har under många hundra år varit grunden för inlandsbefolkningens överlevnad och en förutsättning för hela landets moderna välfärd. Det finns idag få vittnesbörd om den norrländske skogsarbetarens hårda vardag.

Dalplatsen restaurerades i slutet av 1990-talet och spånhyveln rekonstruerades efter de sparsamma lämningar som fanns på platsen. Beslut om att värna området som byggnadsminne togs 2001 och platsen förvaltas idag av Moskosels Rallarmuseum.

Bilaga 7:3

Arvidsjaurs kommun Hängengården i Glommersträsk

Till Glommersträsk kom den första nybyggaren 1757 och som fjärde gård insynades Hängengården i början av 1800-talet. De första nybyggarna var Pehr Israelsson Käck och hans hustru. Det berättas att de båda den första dagen som nybyggare slog sig ner under en gran. Efter den långa färden från kustlandet var de båda uttröttade och matsäcken tom. Käck gick ner till bäcken med nät för att fiska medan frun samlade ved och gjorde upp eld. Mitt under fiskafänget hörde han ett skott som smäll av från platsen där han lämnat hustrun. Han lämnade sitt nät och sprang för livet, rädd att hon gjort sig illa eller mött någon illasinnad. Väl tillbaka till lägerplatsen fann han dock sin hustru i full färd med att plocka den tjäder hon nyss skjutit. Tjädern hade slagit sig ner i närheten av makarnas läger och den lyckade jakten såg de som ett gott omen.

Hängengårdens fyra ursprungliga byggnader – mangårdsbyggnaden, bagarstugan, loftboden och kornboden – har mycket välbevarade exteriörer. Byggnadernas utformning - de utspringande knutarna, mangårdsbyggnadens storlek, lockpanelen, fönsteröverstyckena och de omsorgsfullt utformade entréerna – speglar ett välmående jordbruk och är dessutom uttryck för en lokal byggnadstradition. Byggnaderna ligger samlade runt ett brant gårdstun och består av sammanlagt elva hus varav de ursprungliga fyra hör till byggnadsminnet.

Av särskilt intresse är mangårdsbyggnadens skolsal som togs i bruk ett år efter den svenska folkskolestadgans tillkomst 1842. Därmed var Glommersträsk en av de första platserna i länet där alla barn fick tillgång till skolundervisning. Skolsalen är mycket välbevarad.

Glommer lär vara ett dialektord som betyder kraftigt ljud eller eko. Glommersträsk är beläget mellan två berg där kraftiga ekon kunde uppstå. En lapsk sägen talar om två trollkärningar som satt i var sitt berg och resonerade med varandra. De hade för övrigt en tredje kamrat i ett annat berg som också deltog i konversationen. Man tänker sig att denna sägens tillkomst har sin naturliga förklaring i det kraftiga ekot i bebyggelsen.

Hängengården ägs sedan 1936 av Glommersträsks hembygdsförening och är en av länets äldsta hembygdsgårdar. Föreningen har guidningar och kulturaktiviteter sommartid på gården. Byggnaderna har skyddats i flera omgångar men vårdas som byggnadsminne sedan 2002.

Bilaga 7:3
Hängengården i Glommersträsk

Bilaga 7:4

Arvidsjaurs kommun Torpet Granberget

Torpet Granberget, som insynades i slutet av 1860-talet, är ett välbevarat exempel på Norrbottens småbruk och ärjemarkskultur. Ärjemark är en historisk term för lottmark, ett enskilt gränsbestämt fångstområde eller fiskevatten som hörde till nybyggena för att det skulle vara möjligt att överleva. Vid torpet drevs en slags kombinationsnäring av jakt och fiske samt enkelt jordbruk. Torpets söderläge möjliggjorde åkerodling och de omgivande myrmarkerna gav foder till kreaturen.

På Granberget finns åtta välbevarade byggnader: bostadshus, ladugård, vedbod, avträde, sommarladugård, jordkällare, smedja och härbre.

På 1950-talet upphörde djurhållningen på gården. Vägen kom till 1962. Torpet var bebott till 1982. Området arrenderas av Arvidsjaurs hembygdsförening.

Husen har kommit till under torpets 80-åriga brukningstid och berättar om människors livsvillkor och arbete vid en tid då naturhushållning och knappa resurser präglade tillvaron.

2002 beslutades att området skulle byggnadsminnesförklaras.

Bilaga 7:5

Bodens kommun

Laxholmens fiskeplats i Edefors

Laxholmen, en ö i Edeforsen är ett gammalt fiskeläge med byggnader från 1700-talet. Bebyggelsen på Laxholmen har mycket gamla anor. På 1300-talet etablerade sig nybyggare här och platsen blev ett av de första kända laxfiskena i Lule älvdal. Vid den tiden ägdes laxfiskerätten av kungens och kyrkans män. Under 1600-talet donerades en del av laxfisket till Luleå stad och blev därmed en viktig inkomstkälla. Fisket bevakades noggsamt men det var vanligt med tjuvfiske bland annat med not i strömmen under mörka höstnätter. Fornlämningar på platsen antyder att människor kan ha levt vid de här rika fiskevattnen, tusentals år tillbaka i tiden.

Inom området finns sju byggnader: mangårdsbyggnad, båthus, rökbod, iskällare, dass samt två bodar. I området finns ett flertal fornlämningar samt delar av den s.k. engelska kanalen. Här finns också en av landets nordligaste labyrinter. Labyrinterna är vanligt förekommande vid kusten men sällsynta i inlandet.³

Kanalbygget i Edefors var ett industriprojekt som pågick under ett antal år i mitten av 1840-talet. Tanken var att bygga kanal och slussa pråmar förbi de svåra fallen vid Edefors och Heden. Kanalbygget påbörjades men avslutades aldrig på grund av ekonomiska svårigheter. I folkmun kallades bygget för "engelska kanalen", eftersom bolaget delvis ägdes av engelsmän. Stor dramatik uppstod vid upproret 1865, som startade med handgemäng och slutade med att militär tillkallades för att lugna ner de inblandade.

Här idkades årligen handel vid det som kallades tjärmarknaden. Markanden är uppkallad efter den viktigaste försäljningsprodukten vid den här tiden, trätjärn. Trätjärn var en eftertraktad handelsprodukt och tunnorna med tjära flottades via vattendrag, gick med ångbåtar efter älvarna och kördes vidare av hästkuskar på land. Alfred Nilsson från Harads, som var kapten på ångaren Edefors, lär ha forslat tusentals tunnor tjära från Edefors under åren 1902-1920.

Strax uppströms ligger Laxede kraftstation som togs i bruk 1962, forsen har en fallhöjd på 25 meter.

Bebyggelsen på Laxholmen ägs av Bodens kommun. Forsnäs bygdegårdsförening visar området och ordnar aktiviteter under sommaren.

³ I Norrbottens kustland finns en tredjedel av Sveriges alla kända labyrinter. Labyrinterna består av stenar som lagts i snillrika konstruktioner. Ingen kan säga exakt vad labyrinterna har använts till eller hur gamla de är. De flesta svenska labyrinter tycks vara yngre än 1000 år. Troligen har de spelat en viktig roll i den hedniska fruktbarhetskulten, kanske har de använts till magi för att besvärja hårda vindar eller för att få ett lyckat fiske.

Bilaga 7:6

Bodens kommun

Sommarstuga i Vittjärv

Sommarstugan i Vittjärv byggdes 1925 i nationalromantisk stil av Bodens dåvarande borgmästare. Många av dem som hade det bättre ställt kunde bygga ett sommarhus, i Norrbotten började man se sådana sommarhus vid 1900-talets början. Först efter 1938 års semesterlag blev det möjligt för gemene man att bygga sommarhus. De tidiga stugornas påkostade utformning i kontrast med de yngre stugornas enkelhet speglar den tidens klasskillnad.

Byggnadsminnet omfattar, förutom själva sommarstugan, cykelbod, grind, lillstuga, ett hitflyttat äldre härbre, lekstuga och förråd, Sommarstugan har en välbevarad fast inredning med väggfasta sängar, hyllor och skåp. De är dekorationsmålade av konstnären John Winberg.

Vittjärvsstugan är ett sällsynt bevarat exempel på den tidiga och exklusiva sommarbostaden. 2001 beslutades det att byggnadsminnesförklara den. Stugan är i privat ägo.

Bilaga 7:7

Bodens kommun

Det f d ålderdomshemmet i Harads

Det f d ålderdomshemmet i Harads har sitt ursprung i 1918 års fattigvårdsdag där kommunerna ålades att ta hand om sina åldringar. Tidigare hade omsorgen om de gamla varit en fråga för familjerna. De ensamma var hänvisade till bristfällig, många gånger förnedrande vård. Tanken var att hemmet skulle ligga mitt i byn men det berättas att det hamnar strax utanför byn då den inflytelserika doktor Torp, som var läkare i byn, inte ville ha fattighjon som grannar mitt i byn.

Byggnaden var modern och praktisk för sin tid. Köket var väl utrustad med bra förvaringsutrymmen och vedspis. Det fanns element i alla rummen. Stilen är hållen i en enkel klassicism. Exteriören är sparsmakad och interiören har inslag av funktionalism. Huset är restaurerat men anses idag vara mycket välbevarat.

Ålderdomshemmet invigdes 1931 och hade plats för 18 gäster. Hemmet tog emot äldre utan pension eller försörjning, men även yngre människor som inte klarade sig hemma på egen hand. Där arbetade en föreståndarinna och två biträden och alla tre bodde i huset. De som var piggare av pensionärerna hjälpte till med hushållsarbetet och tanken var att hemmet skulle vara självförsörjande.

Efter att det togs ur bruk 1965 stod byggnaden igenbomrad i 30 år. Huset "upptäcktes" och restaurerades på 1990-talet.

Byggnaden ägs av Britta Lindvall som för några år sedan startade Brittias pensionat i huset. Idag driver hon det som pensionat och konferensanläggning. För att utveckla boendet pågår ett projekt där det även kommer att finnas "trädkojor" att övernatta i för den som vill leva pensionatsliv utöver det vanliga

2003 förklarades det som byggnadsminne. I byggnadsminnet ingår även gårdshuset. Där isolerades svårskötta personer i väntan på vidare transport till Furunäsets mentalsjukhus.

Bilaga 7:8

Bodens kommun Stationshuset i Boden

Järnvägens tillblivelse förändrade människors sätt att leva och knöt ihop städer med samhällen i glesbygd och vildmark. Där den drogs fram fick byarna nu förutsättning att växa till städer. Turismen utvecklades och människor från andra delar av landet och världen tog sig fram till tidigare väglöst land i den norrbottniska kust-, lands- och glesbygden. Järnvägen har under drygt hundra år satt sin tydliga prägel på staden och varit av stor betydelse för arbetsmarknadens och besöksnäringens utveckling.

Stationshuset i Boden stod klart vid stambanans invigning 1894. Flera stationshus från den här tiden utformades efter fornnordiska motiv som svarttjätrat timmer, branta tak med långt utdragna takfall, drakhuvuden, takkammar, utskjutande övervånings och blindarkader med svarvade kolonetter.

Stationshuset ingår som central del i planerna på ett modernt resecentrum och brukas idag för resande med stambanan till Narvik, men även som knutpunkt för resor vidare åt andra håll. Järnvägssträckan Boden-Haparanda håller på att färdigställas. Banan förbinder det svenska järnvägsnätet med de finska och ryska järnvägsnäten. Haparandabanan kommer att ingå i stomjärnvägsnätet och tillhöra de stråk som prioriteras av EU för gränsöverskridande trafik.

Bilaga 7:9

Bodens kommun

Artilleriregementet A8

Bodens garnison med fästning och regementen är landets största och intar en särställning inom det svenska försvarets 1900-tals historia. Här finns en hel komplex militär miljö med byggnader som spänner från allt till representativa administrationsbyggnader till enklaste förråd. Området är ett av fem regementsområden som ingår i Bodens strategiska försvar och Bodens garnison, Byggnaderna restes under 1900-talets första årtionde. Stilen är återhållen klassicism. A8 området är väl sammanhållet och de flesta byggnaderna finns kvar från tiden för uppförandet.

Ingen annanstans i vårt land finns en så stor ansamling regementen och befästningar, med tillhörande service- och förrådsanläggningar som inom bodens garnison. Områdets kulturhistoriska värde är framförallt som en del i den massverkan den militära bebyggelsen inom garnisonen ger, en massverkan i mängd men också i utförande och funktion.

Efter sin i det närmaste, hundraåriga historia, omorganiserades A 8 år 2000, till att vara en utbildningsbataljon inom I 19 och regementet avvecklades,

Bodens garnisonsområde och staden Boden är en oskiljbar enhet genom historien. Staden har formligen fått sin tillblivelse genom sin militära aktivitet för att försvara framförallt den svenska järnmalmen i krigstid.

Bilaga 7:10

Haparanda kommun Forslundsgården i Nedre Vojakkala

Torne älvdal präglas av ett öppet odlingslandskap med långsträckta byar där gårdarna ligger glest längs med älven. Gårdarna här är ofta pampigare och betydligt större än de som finns längs de svenskspråkiga älvdalarna.

Forslundsgården är en av älvdalens bäst bevarade inbyggda gårdar. Mangårdsbyggnaden stod färdig 1847 och förutom den finns sommarbostad, bagarstuga, magasin, smedja, stall och ladugård. Utanför den kringbyggda gården finns rökbastun och aittan – den tornedalska förrådsboden.

Forslundsgården har liggande, ljus oljemålad panel och inklädda knutar som för tankarna till städernas stenhus. Den ljusa oljefärgen signalerar gårdens status och ekonomiska välmåga. I mindre bemedlade bygder brukades den billigare rödfärgen även till bostadshusen.

Gården har under årens lopp inrymt verksamheter som jordbruk, lanthandel och gästgiveri. Dessutom fanns Tornedalens första mejeri under en tid inrymt i gårdens uthuslänga.

Det berättas att denna storbondegård besöktes av kronprins Carl, sedermera kung Carl XV under dennes resa till Norrbotten, 1858. Ett fint besök som omtalades under många år.

Forslundsgården blev byggnadsminne 1994 och är idag i privat ägo.

Bilaga 7:11

Haparanda kommun Stationshuset i Haparanda

Stationshuset i Haparanda är ett monument över sin tids förväntningar på utvecklingen av handel och kontakter med dåvarande Ryssland. Byggnaden stod klar 1917 och ritades av SJ:s dåvarande chefsarkitekt Folke Zettervall. Stationshuset står mitt i spårområdet och hade från början svensk spårvidd på ena sidan och den dåvarande rysk-finska spårvidden på den andra. Framför huset är en öppen, i marken nedskuren plan med mittrundel. Ingången leder genom en mäktig stenportal in till byggnaden som fyra väl tilltagna våningsplan.

Byggnaden används idag som företagshotell och ungdomens hus. Haparanda utsågs 2005 till årets ungdomskommun, av ungdomsstyrelsen. En motivering var bland annat att man uppmärksammade samlingspunkten för ungdomar, mitt i staden, i detta byggnadsminnes förklarade hus.

Bilaga 7:12

Jokkmokks kommun Bio Norden

Bio Norden har haft stor betydelse för kulturlivet i Jokkmokk. Sedan uppförandet 1935 har det visats en stor mängd filmer – ofta Sverigepremiärer, samt ett antal uppsättningar av Riksteaterns föreställningar där. Det fanns ingen annan lokal för kulturevenemang så bio Norden blev betydelsefull.

Gästgiverisläkten Åkerlund startade filmvisningar i samhället redan 1915. De första åren spelades levande musik till stumfilmerna, av systrarna Sandström på cittra. Ett tag stod Gösta och brodern Göte för egna ljudillustrationer. I en intervju i Norrbottenskuriren berättade han att "Gick ett glas sönder på filmen kastade vi ett glas i golvet på scenen". Senare ersattes musiken med grammofoninspelningar. Den första ljudfilmen visades 1932. Gösta Åkerlund var under många år en eldsjäl för film – och kulturlivet i Jokkmokk. Han visade ofta franska och tyska kvalitetsfilmer, många gånger blev det Sverigepremiärer.

Det berättas att Gösta gärna ville att besökare skulle få upplevelser utöver det vanliga. Vid något tillfälle lär han ha lagt in hästgödsel i något hörn i lokalen för att publiken riktigt skulle känna doften av Vilda Västern, när det visades en sådan film.

Bio Norden är en enkel landsortsbiograf av den typ som brukar benämnas som biolada. Den är uppförd av regelstomme och målad med traditionell och billig röd slamfärg. Interiören är mycket välbevarad med bland annat ursprungliga fåtöljer.

Bio Norden ägs av Kenneth Åkerlund. Lokalen renoverades i början av 1990-talet och nyttjas för bland annat filmvisningar. 1994 beslutades att lokalen skulle bli byggnadsminne.

Bilaga 7:13

Jokkmokks kommun Porjus kraftstation

År 1910 beslutades det att ett vattenkraftverk skulle placeras vid utloppet av Porjusselet i Stora Luleälven. Elkraften behövdes för att elektrifiera järnvägen och dess transport av malm från gruvorna i Kiruna och Gällivare. Kraftstationen invigdes 1915 och var då världens första storkraftverk norr om polcirkeln. Den ståtliga tegelbyggnaden, inte helt olik en katedral, ritades av Erik Josephsson, och vittnar om vattenkraftens betydelse i elektrifieringens barndom. En stor del av kraftstationen återfinns 50 meter under jord, där återfinns och den stora maskinhallen med sina enorma turbiner.

Under invigningen av ställverket sa civilministern:

”Den 8 februari 1915 betecknar en märkesdag i övre Norrlands historia. Vi står inför fullbordandet av ett mäktigt storverk, som mitt ute i ödemarken reser sig såsom ett ståtligt monument för svensk företagsamhet, åt svenskt ingenjörssnille, åt svensk dådkraft. Det står här även som ett påtagligt bevis för att en av de storvulna drömmar som drömts om Norrlands framtid blivit en levande verklighet.”

Porjus kraftstation, gamla ställverksbyggnaden, utgör en betydelsefull del av Norrbottens teknologiska megasystem – ett av Sveriges tolv viktigaste industriminnen. Kraftstationen ägs av Vattenfall som svarar för visningar av kraftstationen.

Bilaga 7:14

Jokkmokks kommun

Vaisaluokta gamla kyrkkåta

Kyrkkåtan i Vaisaluokta, byggdes under 1940-talet av bland andra Paulus Utsi, välkänd renskötare, slöjdare och diktare. Den gamla kyrkkåtan är byggd i traditionell nordsamisk modell med en självbärande åttakantig stolpkonstruktion och är klädd med torv som yttre täckning.

Kåtan är den enda som finns kvar från tiden före Suorvadammens tillkomst. Den är såpass högt belägen så den klarade sig från att hamna under vatten.

Varje sommar samlades det till kyrkhelg i kåtan. Kyrkhelgen ansågs av många, vara en av sommarens höjdpunkter. Den inleddes med en helgmålsbön på lördagskvällen och följdes av en högmässa på söndagen. Efteråt samlades man på kyrkbacken, pratades vid och drack kaffe.

På området finns en ny kyrkkåta som uppfördes 1984. där finns också en enkel klockstapel och två kyrkbodar. Intill kyrkplatsen ligger Vaisaluokta sameviste som brukas av Sirges sameby. I vistet hålls varje sommar konfirmationsläger samt en kyrkhelg.

Bilaga 7:15

Jokkmokks kommun Bomyrberget i Vuollerim

Bomyrberget och Viktoriafortet är en modern befästning som byggdes under 1900-talet och stod färdig 1963. Den tillhör Luleälvdalslinjen och byggdes ut under "kalla kriget" som ett djupförsvar av den norra delen av Sverige, mot en invasion österifrån. Den största utbyggnaden av försvarslinjen skedde under andra världskriget. Bland annat byggdes en serie armébatterier för att försvåra passage över och för att skydda kraftverken vid Luleälven. Bomyrberget bestyckades med kanoner till en hög skyddsnivå. Det sägs att fortet med hjälp av anläggningarna runtomkring i bästa fall kunde slå ut ett helt kompani med 150 man och 15 stridsvagnar på en minut.

De underjordiska utrymmena i Bomyrberget är omfattande. De sträcker sig nästan 50 meter ner i berget. För att ta sig in krävdes att man passerade ett flertal gas- och stötvågssäkra dörrar, fortet ansågs också vara kärnvapensäkert. Längst ner under jord, ligger bland annat stridsledningscentralen, med plats för åtta signalister plus befäl. Fortet användes vid repövningar fram till 1988. Idag står det kvar som det lämnades och är helt intakt.

Vid Bomyrberget finns idag Vuollerims populära skidanläggning
Victoriafortet drivs som museum av Virvelvind AB och har visningar sommartid.
Anläggningen är statligt byggnadsminne sedan 2004.

Bilaga 7:16

Kalix kommun Englundsgården

Englundsgården är ett av länets tidigaste byggnadsminnen och ett gott exempel på en större, kustnära bondgård, så kallad Norrbottensgård. Den är troligen uppförd på 1700-talet och påbyggd under 1800-talets mitt. Till gården hör också bagarstuga, ladugård, ria, smedja, lada och härbre.

Huvudbyggnaden är uppförd i liggande timmer i en och halv våning, klädd med stående, rödfärgad panel. Taket är lagt med spån. I kök och kökskammare har gammal väggmålning återställts i ursprungligt skick.

Englundsgården har följt släkten Englund allt sedan 1600-talet. Det gifta barnlösa paret som anlade gården adopterade sin unge dräng som kom från Bondersbyn. Drängen fick arva gården och blev på så sätt anfader till huset som står där idag. Sven Englund donerade gården till Englundsstiftelsen 1963. Sedan dess har stiftelsen arbetat för att återställa byggnader och inredning i det skick de var i slutet av 1800-talet.

Sommartid hålls guidade turer i Englundsgården.

Bilaga 7:17

Kiruna Kommun Hjalmar Lundbomsgården

Hjalmar Lundbom hade en vida omvittnad betydelse för Kiruna stads gestaltning. Han var den förste disponenten på LKAB och hade stora ambitioner att göra staden till ett mönstersamhälle. Dessa drömmar kunde han förverkligad till stora delar. Lundboms personliga engagemang i samhällsbyggande och hans goda kontakter med många av samtidens främsta arkitekter och konstnärer ledde till ett samhällsbyggande som för sin tid var unikt i landet. Som flitiga gäster såg man bland andra Prins Eugen, Christian Eriksson, John Bauer, Anders Zorn, Albert Engström och Johan Tuuri.

Hjalmar Lundbomsgården uppfördes i slutet av 1800-talet och själv bodde han där i drygt 20 år. Under hans tid tillkom huvudbyggnadens två tillbyggnader, med vackra inredningsdetaljer. Bostaden byggdes till i omgångar utan att bli stor och pampig. Det är en träfärad timmerbyggnad som ligger i anslutning till ett område med arbetarbostäder och ger knappast uttryck för en maktens boning. Lundbom har själv beskrivit sin bostad på följande sätt i ett brev till prins Eugen "Det yttre är ju mycket anspråkslöst, men det har den förtjänsten att harmoniera med omgivningen, såväl naturen som de uppförda arbetarbostäderna." Det låg i hans strävan att förena konstnärliga kvalitéer, med en präglning av allmogerotantik och att i förlängningen verka för ett demokratiskt samhälle.

Idag är huset ett kulturcentrum med bland annat ett museum och en fotoutställning med bilder av fotografen Borg Mesch.

Bilaga 7:18

Kiruna kommun Kiruna Stadshus

Kiruna Stadshus är en av Sveriges mest kända byggnader. I samband med gruvarbetarstrejken 1969 blev det rikskänt, då gruvarbetarna samlades till stormöten i den magnifika entréhallen.

Det var en av arkitektens avsikter, att skapa en mötesplats för kommunens medborgare. Det kallas även för "Kirunabornas vardagsrum".

Kiruna stadshus är ett enastående exempel på 1960-talets offentliga byggnader. Det var en tid som präglades av framtidstro och självtillit. Huset blev ett påkostat bygge i en blomstrande stad. Det har en unik geografisk placering. Det skapades med gedigen hantverksskicklighet och byggdes i en blandning av naturmaterial och obehandlad betong. Väl integrerade verk av andra i många fall lokala konstnärer bidrar till att göra byggnaden till en helgjuten skapelse. Arkitekt var Arthur Schmalensee och det anslående klocktornet med 23 klockor skapades av Bror Marklund. Sameslöjdaren Essias Poggats har skapat handtagen på porten, vilka har utformats som en samisk trumma.

Runt om i stadshuset finns konst från olika tider. Samtliga av Kiruna kommuns konststipendiater har verk utställda i stadshuset som med åren blivit något av en lokal konsthall. Stadshuset har tusentals besökare årligen, både turister och Kirunabor.

Kiruna Stadshus fick 1964 Svenska Arkitektföreningens Salinpris som Sveriges vackraste offentliga byggnad.

Kiruna stadshus anses ha ett mycket högt arkitekturhistoriskt, arkitektoniskt och konstnärligt värde. Sedan 2001 är det skyddat som byggnadsminne.

Bilaga 7:19

Kiruna Kommun Hyresfastigheten Jerusalem

Hyresfastigheten Jerusalem är belägen i utkanten av det område som kallas Sibirien inom södra Bolagsområdet i Kiruna. Jerusalem som är det enda huset av sin storlek och typ byggdes 1927 som ungarshotell för ensamstående gruvarbetare. På 1950-talet byggdes den om till mindre lägenheter för familjer. Sitt namn lär den ha fått då den i folkmun uppkallades efter alla hyresgäster som kom och gick, och bullrade som Jerusalems förstörelse.

Jerusalem är en för Kiruna och Norrbotten sällsynt stor, friliggande träbyggnad och ett vackert exempel på 1920-tals klassicism. Dess strama och rena fasadspråk med väl avvägda entrépartier visar att stor omsorg lagts ned på byggnaden. Fasaden är i stort sett oförändrad sedan tillkomsten och i gott skick efter en omfattande renovering 1996.

Bilaga 7:20

Kiruna kommun Stationshuset i Kiruna

Stationshuset i Kiruna är en massiv tegelbyggnad med monumental karaktär. Det byggdes av handslaget skånskt tegel när dess föregångare i trä brann ner 1915. Arkitekt var Folke Zettervall, vid Kungliga Järnvägsstyrelsen.

Stationshuset har stora arkitektoniska värden i exteriören med sin omsorgsfulla utformning av detaljer. I fasaden mot staden skjuter entrépartiet utanför huskroppen. Byggnaden är ett exempel på en mycket ovanlig byggnadstyp inom stationsarkitekturen där transformatorstation och stationshus är sammanbyggda. Byggnaden åskådliggör också den teknikhistoriska utvecklingen längs den tidigt elektrifierade Malmbanan.

Stationshuset är byggnadsminne sedan 1986.

Foto: Jennie Sjöholm, Norrbottens museum

Foto: Jennie Sjöholm, Norrbottens museum

Bilaga 7:21

Luleå Kommun

Bergströmska gården

Bergströmska gården uppfördes 1826 och är en av få träbyggnader i Luleås stadskärna som finns bevarade från tiden före den stora branden 1887. I branden ödelades kyrkan och 18 stadskvarter med 75 gårdar. I byggnaden bedrevs handel under 1800-talet. Huset är av gott virke och det sägs att när det skulle skyltas och minnesmärkas var träet så hårt så att spikarna böjde sig.

Huset är en delvis kringbyggd handelsgård med stora historiska och arkitektoniska värden.

Byggnaden uppfördes under sex års tid, av ryska timmermän. Panelen är rikt utsmyckad med tydliga influenser från finsk-rysk empiri stil. Byggnaden anses vara landets bästa exempel på denna arkitekturstil. De stora butiksfönstren som vetter ut mot Rådstugatan kom till under 1940-talet.

Det berättas att under 1920-talet bedrev systrarna Bergström en butik här. Det köptes hattar och tyger, av damer av lite "finare" sort. För övrigt idkades olika handel och skeppsrederi rörelser i huset.

1992 blev den byggnadsminnesförklarad. I skyddet ingår även flygelbyggnad, gårdshus, härbre, lusthus samt ett garage, som uppfördes under 1940-talet. Det är alltså den arkitektoniska utformningen och dess kulturhistoriska bakgrund som gör Bergströmska gården i Luleå "synnerligen märklig".

Bergströmska gården är i privat ägo och inrymmer idag ett flertal olika företag.

Bilaga 7:22

Luleå kommun

Massamagasinen i Karlshäll

Magasinen är belägna i Karlshäll, knappt en mil väster om Luleå, vid en vik intill Luleälven.

På platsen har det funnits sågverk, järnverk samt länets första pappersmassafabrik, samt ett litet samhälle med bland annat arbetarbostäder. Här finns ett flertal lämningar efter tidig industrihistoria. De två massamagasinen är de enda byggnader som återstår av fabriken. Läget med en bra hamn var viktigt då fabriken anlades 1912. Ett stickspår från järnvägens huvudspår visar även den att vikten av lättillgängliga transportsystem krävdes för produktion och utveckling.

Under åren för andra världskriget låg verksamheten vid massafabriken nere och magasinen uppläts som förråd till den tyska krigsmakten. Tyska fartyg kom hit för att lasta och lossa materiel som skulle användas i striderna mot Sovjetunionen samt för trupperna i Norge. Magasinen är ett att få bevarade minnesmärken över Sveriges samarbete med Nazityskland. De kallas för "tyskmagasinen" och har ett stort historiskt värde.

Massamagasinen är dessutom några av Sveriges största träbyggnader och är mycket väl bevarade. De byggdes för förvaring och lagring och har därmed bara en enkel, slät plankvägg som är målad i röd slamfärg. Båda magasinen har en utskjutande "huva" på sin södra sida, vilken tjänade som mottagare för linbanor med balar av trämassa från fabriken.

Länsstyrelsen anger i sitt beslut från 2001, att massamagasinens kulturhistoriska bakgrund och utformning som gör dem särskilt intressanta.

Massamagasinen ägs av Luleå kommun och nyttjas bland annat av Malmbanans vänner.

Bilaga 7:23**Luleå kommun
Vita Duvan**

Vita Duvan var det första stenhus som byggdes i Luleå. Det var ett av de fängelser i landet som byggdes under 1800-talets stora fångvårdsreform. Kärnan i reformen utgick ifrån att straffen i första hand skulle vara frihetsberövande. Tidigare hade straffen under många hundra år varit inriktade på att fångarna skulle utsättas för kropps-, skam- och bot bestraffningar.

Byggnadens äldsta del utgörs av en niosidig tornbyggnad i två våningar med ett mittrum och celler efter väggarna. Hela byggnaden är uppförd i tegel med ljus guldfärgad puts, vita fönstersnickerier och tak av svartmålad plåt. Dessa delar är mycket väl bevarade och inredningen är till största delen ursprunglig. Fängelset är det enda som uppförts i så kallad panopticon modell (Jeremy Bentham⁴, 1791) som byggde på en ide om att fången skulle förvaras i sträng isolering och under prästens överinseende förändras och utvecklas själsligen. Den runda formen skulle spara personal då det kunde räcka med endast en bevakningspersonal i mitten av byggnaden. Fångarna skulle dessutom bidra till den ekonomiska försörjningen genom att deras arbetskraft lejdes ut. Idén visade sig bli betydligt mer kostsam än beräknat och intresset för modellen föll i glömska.

Fångarna som satt inne under slutet av 1800-talet kom från olika yrkeskategorier. Det var kanal- och järnvägsarbetare, lönnbrännare och brännvinsmugglare. Några år efter den stora stadsbranden tillkom delvis nya yrkesgrupper bland fångarna; grundläggare, stenarbetare, murare och målargesäller, bland många andra. 1979 lades fängelset i Vita Duvan ner efter att byggnaderna obevekligen blivit omoderna.

Det berättas att några av arbetarna som byggde huset nedtecknade en bön, på en brädlapp, med en önskan om att de själva eller någon av deras anhöriga aldrig någonsin skulle behöva sätta sin fot i detta hus.

Byggnaden förklarades för statligt byggnadsminne av regeringen 1992, med motivering att den har ett stort socialt och kulturhistoriskt värde.

⁴ Jeremy Bentham, en engelsk jurist och filosof, är mest känd som utilitarismens och rättspositivismens upphovsman. Han hade ett stort intresse för fängelser och straff. Han beskriver sitt fängelseideal i "Panopticon: En ny princip för inrättningar där personer övervakas".

Bilaga 7:24**Luleå Kommun
Pontusbadet**

Pontusbadet byggdes 1957 och var då ett av landets modernaste badhus. Badhuset utformades i folkhemsbyggandets anda, det skulle vara tillgängligt för den breda allmänheten. Skolbaden var gratis och simkunnigheten och hygienen skulle därmed förbättras. Nu blev badhusen större än tidigare, det var inte renligheten som var viktigast utan även att det skulle utövas sportaktiviteter. Huset utformades som ett litet centrum med bad, café, sportlokaler och dam- och herrfrisering.

Entréhallen är stor och öppen, placerad centralt i byggnaden och den markeras på utsidan. Badhusets eleganta och moderna utformning var ett uttryck för att detta hus och dess verksamhet var viktig.

Badhuset ritades av arkitekterna Jan Ericson, Torgny Gynnerstedt och Bengt Ågren i mitten av 1950-talet. Badet blev byggnadsminne 2003 och är ett gott exempel på det form- och kvalitetsmedvetna byggandet på 1950-talet. Det genomsyras av funktionalismens idéer om enkelhet och avsaknad av onödiga byggnadsdetaljer. Samtidigt har man använt sig av äkta material och konstnärlig utsmyckning i de funktionella delarna av byggnaden. Simhallen har skimrande mosaik på väggar och sittplatser utefter bassängen, vilka är utformade likt stora trappsteg. Väggmaterialet utåt är av marmor. Simhallens fasad är i det närmaste upplöst av stora fönsterpartier som löper från golv till tak. Badhuset är sammanbyggt med fler byggnadskroppar för café och idrottshall. De är lätt vinkelställda till varandra och vänder sig mot sydväst.

Bilaga 7:25

Piteå kommun Rådhuset

Rådhuset i Piteå var fram till 1900-talet det största och mest påkostade byggnadsverket jämte kyrkan, i staden. Det nuvarande rådhuset byggdes 1829 och är det tredje raden sedan staden anlades år 1667. De föregående byggnaderna förstördes av brand.

Dåvarande kungen hade bestämt att rådhuset skulle byggas av sten men efter flera års förhandlingar medgavs piteåborna att huset fick byggas i trä. Därmed är Rådhusets arkitektur regionalt präglad samtidigt som stilen fått inspiration från den finsk-ryska trä empire som fanns på andra sidan Bottenviken.

Enligt länsstyrelsens beslut från 1994, är Rådhuset en viktig karaktärsbyggnad i Piteå. Byggnaden är belägen inom ett av kulturmiljövårdens riksintressen, torget i Piteå. Rådhuset ägs idag av Piteå kommun och i byggnaden inryms Piteå museum.

Bilaga 7:26

Piteå kommun Jävre turiststation

Turiststationen i Jävre ritades av Gunnar Lehtipalo och invigdes 1966. Tanken var att byggnaden skulle vara "porten till Norrbotten", för det bilburna, moderna folket. Arkitekturen är originell och berättar om vägens och resandets betydelse i folkhemsbygget. Framtidstron gick hand i hand med bilismens framväxande roll i samhället, där semester, turism och fritid blev en större del i människors liv. Bilen beskrevs som en av de mest moderna produkter samhället frambringat och fick "förkroppsliga" samhällets välstånd. Stationen var den första i sitt slag i Europa. Den skulle fungera som vägnyckel som visade olika turistmål i länet, resväg och avstånd. Man räknade med att turistströmmen skulle öka stort under kommande år.

Byggnaden är inbjudande vänd mot vägen och vattnet. Materialet glas och betong har nyttjats till intressanta former med bland annat en stor utmärkande valvbåge och glasad fasad. Den ursprungliga iden var att göra en brobyggnad över vägen så samma sätt som genomförts på flera ställen i Italien.

I och med högertrafikomläggningen i september 1967 hamnade turiststationen på "fel" sida av vägen. Verksamheten avstannade och byggnaden förföll.

Turiststationen är enligt beslutet om byggnadsminnesförklaring; färgstark, formmedveten och representativ för sin tid och miljö, vilket ger byggnaden ett högt arkitektoniskt och arkitekturhistoriskt värde.

Jävre turiststation är numera restaurerad. Byggnaden ägs av Piteå och kommun och drivs som utställningslokal och turistinformation. Tanken är att återskapa en destinationsportal, ett "Visitorcenter" där besökare på genomresa har möjlighet att göra sin första bekantskap med platsen och regionen, just här.

Bilaga 7:27

Älvsbyns kommun Jägmästarkontoret

Byggnaden uppfördes i början av 1890-talet och var från början en privatbostad. Huset är ett överdådigt exempel på den tidens snickarglädje. Detta märks bland annat genom verandans utformning, de profilerade fönster överstyckena och de raffinerade takfotstassarna. Två flyglar tillkom 1918 och därmed förändrades byggnaden invändigt där endast enstaka ursprungsdetaljer som spegeldörrar och profilerade fönsterfoder finns bevarade.

Gamla dokument visar att här togs beslut om hur leverans av rundvirke eller trästubbbar skulle ske för att forslas vidare till trädestillationsverket i Piteå samt hur virket skulle märkas upp efter flottningen för att bland annat bli till timmer, bränn-, eller sulfatved. Här såldes också ett specialsortiment vidare som exempelvis pålar, brosliprar, sliper, sparrar och kapad props.

Jägmästarkontoret, även kallat Källbacka, ägs av Sveaskog AB och används idag som kontorslokaler.

I och med bolagiseringen av Domänverket till Sveaskog AB, väcktes frågan om byggnadsminnesförklaring av Jägmästarkontoret i Älvsbyn. Beslutet togs av länsstyrelsen 1994 att skydda byggnaden. Den är genom sin utformning samt kulturhistoriska bakgrund att anse som synnerligen märklig

Bilaga 7:28

Överkalix kommun
Martingården i Nybyn

Martingården i Nybyn hör till Överkalixbygdens äldsta gårdar med rötter i 1500-talet. Den nuvarande mangårdsbyggnaden har daterats till tidigt 1800-tal. Martingården består av en mangårdsbyggnad, sommarstuga, ladugård, stall/lider, två stolpbodar, slädskjul, kvarn och smedja. Byggnaderna har renoverats med varsamhet under årens lopp. På gården finns en av landets största samlingar överkalixmålade möbler och föremål, allt från klockor, lokor och slädar till lucksängar och filskåp.

Överkalixmåleriet är ett exempel på folkkonst med stiliserad blomdekoration/kurbits på röd eller gul bakgrund. Färgen var ovanlig på den tiden, men i Överkalixtrakten kunde den tillverkas eftersom det fanns gott om ockrafärgade lera i närheten. Kornbodarna var rejäla. Odlingen av korn har sedan gammalt haft mycket stor betydelse för försörjningen. På sina håll byggde man nya bodar eller härbren allteftersom gårdarna växte.

De gedigna härbrena på stolpar borgade för att hålla möss och råttor borta från den samlade kornskörden. Slog den fel stod svälten för dörren. Av den anledningen timrades härbrena med större omsorg än övriga byggnader. Detta är ett av skälen till att många härbren idag finns väl bevarade. Här förvarades även kött, fisk, kläder och husgeråd. Gården var i bruk till 1956 och ägs av Överkalix hembygdsförening och brukas som hembygdsgränd, öppen för besökare under sommaren.

Bilaga 7:29

Överkalix kommun Rikti-Dokkas – nybygge

Vid mitten av 1800-talet uppmuntrade staten människor att starta nybyggen och odla upp obrutna marker. De erbjöds skattefrihet mellan 15-40 år för alla dem som bodde och odlade i inlandet. Till Dockasträsket, enligt beläget mellan Råne- och Kalix älv kom skogssamen Pehr Pehrsson Riktig för att slå ner sina bopålar. Där bedrev familjen jordbruk, men för att klara försörjningen krävdes ett tillskott av jakt, fiske, skogsarbete och renskötsel. Rikti-Dokkas var bebott fram till 1958.

2003 beslutades av länsstyrelsen att fastigheten skulle förklaras för byggnadsminne. Gården består av elva byggnader: tre boningshus, ladugårdar, bagarstuga, mjölkällare, bastu, härbre, hölador, tröskloge mm. I storstugan med stort pörte och två kammare samt i Södragården med rum och öppen spis finns möjlighet till nattlogi en kortare period.

Fastigheten ägs av Sveaskog och är tillgänglig för besökare under sommaren.

Bilaga 7:30

Övertorneå kommun Biografen Röda Kvarn

Byggnaden uppfördes 1914 av bland annat överblivna panelbrädor och slipers från bygget av stationshuset och järnvägsspåret. Storleken på huset avslöjar att sliprarnas längd begränsade väggarnas höjd vilket skapade ett ovanligt högt och brant tak. Röda Kvarn är en av de få bevarade biografer i landet av enkel byggnadstyp som går under namnet "biolador". De blev olika i sin form och format då de byggdes av material som råkade finnas tillgängligt. Bioladorna var vanliga på mindre orter vid 1900-talets början.

Namnet Röda Kvarn kommer av det franska Moulin Rouge som var en berömd nöjeslokal i Paris i början på 1900-talet. Ett stort antal biografer i landet fick därmed namnet Röda Kvarn, sålunda även Övertorneås första biograf.

Byggnaden står mitt i Övertorneå centrum och den har tjänat som lokal för samlingar, dans, soaré, teater samt som militär sjukhus, men främst som biograf. Under krigsåren 1939-1945 var Röda Kvarn en av landets mest besökta biografer p.g.a. den stora mängd soldater som fanns placerade här under den tiden.

Det var Gösta Björnström som från 1940-80-talet drev biografen och det berättas att han ofta jämförde priset på en biobiljett med priset på falukorv. Jämförelsen utföll alltid till biljetternas fördel. Biografen sägs också ha ett alldeles eget spöke. Det berättas att spöket visar sig vid ingången till maskinrummet, på fredagsnätter klockan halvtvå, vid månsken.

Länsstyrelsen anger i sitt beslut att från 1998 att "Röda Kvarn i Övertorneå genom sin utformning och kulturhistoriska bakgrund är att anse som synnerligen märklig". Byggnaden ägs idag av Övertorneå kommun och fungerar som biograf under sommarmånaderna.

Bilaga 8

Ett bildspel med vissa av länets byggnadsminnen.
Bildspelet finns att hämta, pdf-format, på Norrbottens museums webbsida;
www.norrbottensmuseum.se/

Bilaga 9

Lokal pedagogisk planering

Namn

Arbetsområde: Hus spanarna sh – hi - Teknik	Dokumentation
Strävans mål enligt kursplanen <ol style="list-style-type: none"> 1. Att utveckla förståelsen för att se omgivningen i relation till sig själv och sig själv i relation till omgivning. 2. Att utveckla förståelsen för de demokratiska värdena. 3. Att utveckla förståelsen för samhällets utveckling och hur resurser används i ett ekologiskt sammanhang. 4. Att utveckla en tilltro till sin egen förmåga att påverka och att bli förtrogen med sina rättigheter och skyldigheter. 	
Centrala begrepp: Arkitektur, fasad, byggnadsminne, kulturarv, K-märkning, världsarv, estetik, funktion, ekonomi, transport, energisystem, konstruktion, restaurering, argument, ställningstagande.	
Undervisning: <ul style="list-style-type: none"> • Storyline med nyckelfrågor • Studiebesök • Föreläsning • Gruppdiskussion och eget undersökande arbete 	
Följande kommer att bedömas: <ul style="list-style-type: none"> • Hur du utvecklar förståelsen för samhällets utveckling, resursanvändning och de demokratiska värdena. • Hur du utvecklar din tilltro till din förmåga att påverka och förståelse för balansen mellan skyldigheter och rättigheter. 	
Redovisning: <ul style="list-style-type: none"> • Utställning, bilder och texter • Enskild dokumentation • Gruppredovisning • Fotografier, videoinspelning 	

Matris för bedömning			
Mål	Utvecklingsfas	Utvecklingsfas	Utvecklingsfas
Att utveckla förståelsen för samhällets utveckling, resursanvändning och de demokratiska värdena.	Kan beskriva hur ett samhälle kan vara uppbyggt.	Kan redogöra för ett antal viktiga verksamheter i ett samhälle, Kan redogöra för ett samhälles utveckling över tid.	Kan redogöra för sambandet mellan vårt kulturarv och ett framtida hållbart samhälle.
Att utveckla en tilltro till sin egen förmåga att påverka och att bli förtrogen med sina rättigheter och skyldigheter.	Har egna åsikter, kan ta ställning och lyssna på andras åsikter,	Kan redogöra för varför vissa byggnader rivs och vissa bevaras.	Kan tydligt visa att du förstått sambandet mellan dig och det omgivande samhället.

Självvärdering

Bilaga 10

Biografkort; Kopieringsunderlag

Namn: _____

Ålder: _____

Intresse: _____

Sysselsättning: _____

Tre egenskaper: _____

Familj: _____

Husspanarna – Planeringsschema, Bilaga 11

En storyline om arkitektur, bebyggelse och byggnadsminnen.
Norrbottnens museum i samarbete med Sanna Ranweg, 2009.

Berättelse	Nyckelfråga	Aktivitet	Organisation	Material	Produkt	Lärande
		Läraren läser upp ett brev från kommunens beslutsfattare. De står inför stora förändringar av centrum i samhället och behöver hjälp av ungdomar för att få det så bra som möjligt.		Brev från kommunen.	Brevet sätts upp på väggen.	
1. Husspanarna	a)Vilka ungdomar tycker ni ska finnas med i en sådan här grupp? De ska representera olika intressegrupper.	Eleverna samtalar i grupp och läraren listar deras förslag.	Grupp 3-4		Lista med förslag på ungdomar med olika intressen.	Delaktighet, bidra med ideer.
	b)Vad är viktigt att tänka på när man representerar andra? Vilka egenskaper vill vi att våra representanter ska ha?	Läraren listar förslag på vilka egenskaper de vill ska gälla för deras representanter. Kom överens om vilka sociala spelregler som ska gälla i arbetet. Läraren förklarar att varje elev ska skapa en husspanare, som är mellan 15-20 år.			Lista med egenskapsord. Lista med arbetsregler för grupperna.	Elevinflytande, avgränsa karaktärerna, sociala spelregler

Berättelse	Nyckelfråga	Aktivitet	Organisation	Material	Produkt	Lärande
	c) Hur vill du att din karaktär ska se ut?	Läraren visar Multimediatebyråns persongalleri. Varje elev skapar sin karaktär digitalt och skriver ut i A5 format. Till varje karaktär bifogas ett biografikort med namn, ålder, egenskaper.	Individuellt	Tillgång till datorer, skrivare, Bilaga 1: Så gör du en karaktär (alt) Bilaga 10: Biografikort	En färdigställd karaktär i A5 format med biografikort.	Fantasi, föreställande, digitala verktyg
	d) Vem är din karaktär?	Eleverna tar sin karaktär och minglar runt i rummet, hälsar och beskriver sin karaktär för minst tre andra. Låt det ta ca 10 min.	Helklass			Föreställande, fantasi, fördjupa karaktären. samtala och lyssna, improvisation, drama
	e) Hur lever din karaktär?	Eleverna skriver en karaktärsmatris där egenskaper, intressen och familj beskrivs mer detaljerat.	Parvis	Bilaga 2: Karaktärsmatris	Karaktärsmatris Som sparas till senare skrivtillfälle.	Ord och begrepp kring personlighet.
		Varje grupp presenterar sina karaktärer för de övriga i klassen och sätter sedan upp dem på väggen tillsammans med biografikortet.	Helklass individuellt		Karaktär med biografikort som visualiseras på väggen.	Muntlig framställning

Berättelse	Nyckelfråga	Aktivitet	Organisation	Material	Produkt	Lärande
2. Staden	a) Var tror ni man förlägger en stad, bebyggelse? Var kan det vara bra att lägga centrum, bostäder, industrier?	Varje elevgrupp får en enkel kartskiss på ett landskap med ett vattendrag, en havsvik ett berg etc. Grupperna diskuterar och ritar in var de tänker sig att samhället ska förläggas Varje grupp visar upp sitt skissade förslag och deras tankar om det, inför resten av klassen.	3-4 grupp	Enkel skiss	Ifyllda skisser visualiserade med elevernas förslag	Stadsplanering, historik, kartskiss, översiktsplanering
	b)Vilka byggnader och verksamheter tror ni behövs för att en stad eller ett samhälle ska fungera bra?	Varje elevgrupp diskuterar och lämnar förslag om vilka byggnader och verksamheter som de anser behövs i en stad. Läraren listar sedan gruppernas förslag. Läraren och elevgrupperna fördelar och kommer överens om vilka tre verksamheter varje grupp ska studera närmare.	3-4 grupp	Blädderblock	Listor med förslag på byggnader och verksamheter	Föreställande, reflektion, elevernas förförståelse, Samarbete, viktiga verksamheter i ett samhälle, ett samhälles uppbyggnad
	c)Hur vill din karaktär att en optimal kyrka/vårdcentral/	Varje grupp arbetar med två-tre olika verksamheter/byggnader .	Grupp 3-4	Litteratur, dator, kamera, mobilkamera, papper, penna	Skisser, kopior från böcker och nätet.	Planering av stad, inflytande, demokrati, beslutsprocesser.

Berättelse	Nyckelfråga	Aktivitet	Organisation	Material	Produkt	Lärande
	galleria etc.ska se ut? d)Varför tilltalar den här era karaktärer?	Låt eleverna undersöka hur olika byggnader kan se ut kopplat till de tre alternativ de ska arbeta med. De kan gå ut i närsamhället och fota eller skissa. Hämta bilder från nätet eller kopiera från böcker, och klipp ut bilderna och måla på dem.				Begrepp som arkitektur, konstruktion, tidsepoker, Sätta ord på värderingar, få prova argument. Kunskap om att det är ok att ändra sina synpunkter.
	e)Var i centrum tycker ni att det kan vara lämpligt att placera de här byggnaderna och vad behöver man tänka på?	Läraren har förberett en bakgrund av spännpapper där bilderna på husen häftas fast. Lärare och elever diskuterar om var byggnaderna lämpligast placeras. Staden skapas i form av ett stort väggcollage.	Helgrupp	Häftmassa som gör det möjligt att flytta byggnaderna så att det blir en bra placering.	Stort väggcollage med en stad eller ett samhällscentrum.	Värderingar om vad som är viktigt ur personligt och samhälleligt syfte. Begrepp som transportsystem, energi
3. Vad är det som pågår?	a)Vilken tror ni är den viktigaste funktionen i samhället för era tre olika verksamheter?	Eleverna diskuterar i gruppen och planerar aktiviteter och frågor som de vill ha svar på. Intervjuer, faktasökande,	Parvis, grupp 3-4	Papper, penna, förberedda frågeställningar.	Intervjutexter, artiklar, berättelser	Samhällsfunktioner i olika byggnader. Intervjuteknik

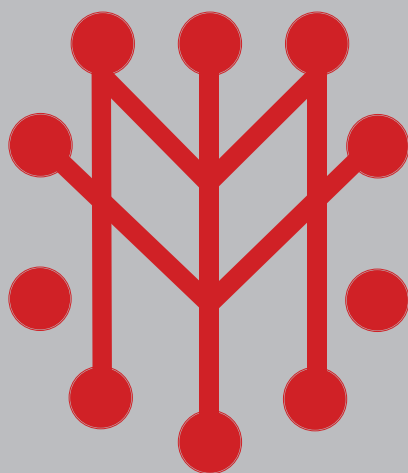
Berättelse	Nyckelfråga	Aktivitet	Organisation	Material	Produkt	Lärande
		berättelser från företag, kyrkor, organisationer, familjer etc. Intervjua föräldrar, grannar, bekanta, arkitekter...				
		Eleverna berättar för de övriga i tvärgruppen vad de kommit fram till.	Tvärgrupper		Sammanställd text	Ansvar, förberedelse, lära ut till andra, muntlig framställning
4. Byggnaderna	a) Hur låter det i byggnaden? Luktar det? Vilken känsla upplevs i byggnaden? Hur ser det ut? Vad är fint/fult? Finns det intressanta detaljer?	Låt eleverna göra något besök i några olika byggnader och undersöka vilka ljud, lukter, sinnesstämningar som dyker upp. De antecknar och hjälps åt att sätta ord på olika sinnen som aktiveras. Låt eleverna spela in ljud, spela upp dem för klassen som får gissa vad det är. Eleverna berättar hur det ser ut.	Grupp 3-4 Helgrupp	Papper, penna, beskrivning	Inspelade ljud och beskrivna ljudmiljöer.	Hur olika sinnen påverkar oss. Begrepp som estetik, funktion, ekonomi Undersökning av byggnader utifrån olika perspektiv. Samhället som läroplats. Hur ljud kan påverka oss Samtal i grupp om värderingar.
	c) Vad tror du din karaktär tycker bäst om när det gäller byggnader?	Varje elev får fundera på vad som kan vara viktigast. Hur byggnaden ser ut, vad den ska användas till, hur det är byggt eller vad den får kosta.			Argument för olika ståndpunkter Saklig text.	Val, eget ställningstagande

Berättelse	Nyckelfråga	Aktivitet	Organisation	Material	Produkt	Lärande
		Eleverna fyller på karaktärsschemat och skriver en löpande text om vad deras karaktär tycker bäst om. Eleverna presenterar sina synpunkter.				
5. Riva, flytta eller bevara?		Det har kommit fram hemliga planer på att en stor del av stadskärnan måste rivas eller flyttas. Frågan är vilka hus det finns anledning att bevara och varför.				Lyssna på olika synpunkter och ta ställning vid förändringar.
	a)Vilka anledningar kan det finnas att riva en bebyggelse? Kan det vara bättre att rusta eller flytta hus? Varför ska byggnader finnas kvar? Vilka hus finns det anledning att bevara och varför?	Grupperna diskuterar/ brainstormar och listar förslagen på blädderblock. De klipper sedan isär sina förslag och häftar upp dem på väggen under rubrikerna.	Grupp 3-4		Ett schema över olika konsekvenser.	Konsekvenser som spelar in som ekonomi, värderingar enskilt och samhälleligt.

Berättelse	Nyckelfråga	Aktivitet	Organisation	Material	Produkt	Lärande
	b)Vad tänker era karaktärer är viktigt för beslutsfattarna att tänka på när det gäller att riva eller rädda bebyggelse? När det gäller just ett av gruppens egna hus?	Beslutsfattarna vill återigen ha ungdomarnas åsikter och nu gäller det att föra fram dem på ett så intressant sätt som möjligt. Gruppen skriver en argumentation om varför det är värt att bevara just en av deras byggnader.	Grupp 3-4 alt parvis	Papper, penna, Datorer, intranät	Insändare till en tidning, chatt eller blogg inlägg avsedd för beslutsfattarna.	Argumenterande text, urval av fakta och värderingar. Skillnader mellan blogg, chatt och insändare. Skillnad mellan sakfrågor och ett allmänt tyckande.
6. Vår tids byggnadsminnen	a)Vad tror du din karaktär tänker om de här byggnaderna, bör de bevaras?	Läraren visar bilder på ett urval av länets byggnadsminnen och leder en värderingsövning	Helgrupp	Bilaga 3, 4, 7,8: Fakta + bilder kring länets byggnadsminnen samt bildspel.	Visualisering i rummet av val	Sätta ord på värderingar, göra val, insikt om att det går att ändra sina ståndpunkter.
	b)De här byggnadsminnena finns i Norrbotten, varför tror du att de har bevarats?	Samtal i helklass som leds av läraren. Ställ frågan om vad eleverna tror om varför byggnadsminnena valts ut och ge förklaringar till varför de utvalda anses vara intressanta.		Bilaga 4,5,7,8: Fakta + bilder kring länets byggnadsminnen, bildspel (pdf)		Kunskaper om olika tidsepoker, samhällsplanering Begrepp som byggnadsminne, kulturarv, K-märkning, världsarv
	c) Vilken byggnad skulle du välja för att bevara till framtiden? Finns det skillnader i vad som bevarats i nutid,	Eleverna föreslår olika byggnader som de tror skulle kunna vara intressanta att bevara för framtiden. Läraren listar.	Grupp 3-4 Helgrupp	Blädderblock	Förslag från eleverna	Jämförelse kring hur beslutsfattarna tänker kring byggnadsminnen och hur olika generationer tänker. Kunskaper om vilka spår olika

Berättelse	Nyckelfråga	Aktivitet	Organisation	Material	Produkt	Lärande
	och i hur eleverna tänker? Vad tror ni det beror på? Vilka olika byggnader skulle kunna vara typiska för olika tidsperioder?	Samtal mellan lärare och elever i helgrupp. Gör en tabell över de olika tidsperioderna som i stora drag kan representera olika typer av byggnader.				tidsepoker lämnar efter sig. Begrepp som restaurering, fasad, Typiska byggstilar för norrbottens byggnadsminnen
7. Expertmöte	Varför finns det byggnader som är av riksintresse? Världsintresse? Vilka bestämmer om det här? Vilka får vara med i beslutsprocessen?	Bjud in en expert som kan svara på den här typen av frågor. Museets bebyggelseantikvarier, stadsplanerare, etc. Låt eleverna berätta om vilket arbete de har genomfört	Helklass		Möte	Möte med myndighetspersoner eller expert för att fördjupa förståelsen.
8. Avslutning		Beslutsfattarna tackar för hjälpen och har tagit fasta på ungdomarnas synpunkter. Det kommer inte att bli vare sig flytt eller rivande av stadskärnan. De vill gärna att ungdomarna genomför en utställning med sina tankar och sitt material för att fler ska få möjlighet att ta del av deras synpunkter.				

Berättelse	Nyckelfråga	Aktivitet	Organisation	Material	Produkt	Lärande
	Vad ska ingå i utställningen? Vad vill vi visa upp? Vem bjuder vi in?	Eleverna sammanställer en utställning och bjuder eventuellt in föräldrar och visar upp sitt arbete som en avslutning av storylinen.	Parvis, grupp och helklass.	Delar av materialet som arbetats fram.	Utställning	Ansvar, lära ut till andra, analys av faktamaterial och sammanställning. Muntlig framställning. Genomförande
9. Utvärdering	Vad har du lärt dig under arbetet med denna Storyline? När lärde du dig det? Hur gick ni tillväga då? Har någonting varit svårt under storylinearbetet? Vad behöver du tänka på inför nästa storylinearbete? Tror du att det går att påverka olika beslut när det gäller hur en stad ska planeras?	Låt eleverna fundera kring frågeställningarna dels i gruppen men sedan genom enskilda reflektioner. Lägg till fler utvärderingsfrågor som anpassas till uppställda mål i IUP och arbetsplaner.	Grupp 3-4	Loggbok Bilaga 9	Utvärdering	Reflekterat lärande muntligt och skriftligt.

Norrbottnens museum
Box 266, Storgatan 2, 971 08 Luleå
Telefon 0920-24 35 02
Fax 0920-24 35 60
norrbottnens.museum@nll.se
www.norrbottnensmuseum.se

NORRBOTTENS
LÄNS LANDSTING